

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta

Diplomová práce

2020

Iva Svobodová

Univerzita Hradec Králové
Filozofická fakulta
Katedra filozofie a společenských věd

Limity občanské neposlušnosti

Diplomová práce

Autor:	Iva Svobodová
Studijní program:	Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - dějepis Učitelství pro střední školy – základy společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Hradec Králové, 2020

Zadání diplomové práce

Autor:	Iva Svobodová
Studium:	P18P0883
Studijní program:	N7504 Učitelství pro střední školy
Studijní obor:	Učitelství pro střední školy - dějepis, Učitelství pro střední školy - základy společenských věd
Název diplomové práce:	Limity občanské neposlušnosti
Název diplomové práce AJ:	The Limits of Civil Disobedience

Cíl, metody, literatura, předpoklady:

Tématem práce bude občanská neposlušnost a její analýza z právního, politického, sociologického a především filozoficko-etického pohledu, při níž bude vymezena hranice společenské přijatelnosti a zhodnoceno využití tohoto způsobu vyjádření nespokojenosti. V první části textu bude definována občanská neposlušnost a následně komparována s pojmem právo na odpor. Druhá část bude zaměřena na historické příklady občanské neposlušnosti a na jejich dopady na konkrétní společnosti, přičemž zde bude kladen důraz na začlenění jednotlivých činů do historického kontextu. V poslední části textu budou uvedeny příklady občanské neposlušnosti v České republice a ve světě na počátku 21. století.

ARENDR, Hannah, *Crises of the Republic: lying in politics : civil disobedience : on violence : thoughts on politics and revolution*, New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. BARŠA, Pavel, FIALA, Petr, ed. *Politický extremismus a radikalismus v České republice*, Brno: Masarykova univerzita, 1998. BEDAU, Hugo Adam, *Civil disobedience in focus*, New York: Routledge, 1991. DAHL, Robert A., *On Democracy*, London: Yale University Press, 1998. DWORKIN, Ronald, *Taking rights seriously*, Cambridge: Harvard University Press, 1977. KOZÁK, Jiří, *Občanská neposlušnost z perspektivy práva a právní teorie*, In *Právník*. Praha : Ústav státu a práva AV ČR 2013, roč. 152, č.4, s. 361-376. KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*, Brno: Doplněk, 2006. MILL, John Stuart, *On liberty*, London: Thinker's Library, 1948. RAWLS, John, *A Theory of justice*, Cambridge: Belknap Press of Harvard University Press, 1971. SINGER, Peter, *Democracy and disobedience*, Oxford: Clarendon Press, 1973. THOREAU, Henry David, *Walden and "Civil Disobedience,"* New York: Signet Classics, 1980. ZAKARIA, Fareed, *The future of freedom: illiberal democracy at home and abroad*, New York: W.W. Norton & Co., 2003.

Garantující
pracoviště: Katedra filosofie a společenských věd,
Filozofická fakulta

Vedoucí práce: Mgr. Marie Hrdá, Ph.D.

Datum zadání závěrečné práce: 27.3.2019

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala pod vedením Mgr. Marie Hrdé, Ph.D. samostatně a uvedla jsem všechny použité prameny a literaturu.

V Hradci Králové dne: 31. 3. 2020

Iva Svobodová

Anotace

SVOBODOVÁ, Iva. *Limity občanské neposlušnosti*. Hradec Králové: Filozofická fakulta, Univerzita Hradec Králové, 2020, s. , Diplomová práce.

Tématem této magisterské práce bude občanská neposlušnost a její analýza z právního, politického, sociologického a především filozoficko-etického pohledu, při níž bude vymezena hranice společenské přijatelnosti a zhodnocení využití tohoto způsobu vyjádření nespokojenosti. V první části textu bude definována občanská neposlušnost a následně komparována s právem na odpor. Druhá část bude zaměřena na historické příklady občanské neposlušnosti a na jejich dopady na konkrétní společnost, přičemž zde bude kladen důraz na začlenění jednotlivých činů do historického kontextu. V poslední části textu budou uvedeny příklady občanské neposlušnosti v České republice a ve světě na počátku 21. století.

Klíčová slova: občanská neposlušnost, nenásilí, právo na odpor, aktivismus, Henry David Thoreau, Rosa Parksová, legitimita, legalita, elektrárna Chvaletice.

Annotation

SVOBODOVÁ, Iva. *The Limits of Civil Disobedience*. Hradec Králové: Faculty of Arts, University of Hradec Králové, 2020, pp. , Master Degree Thesis.

The topic of this master's thesis will be civil disobedience and its analysis from the legal, political, sociological and above all philosophical-ethical point of view, which will define the limits of social acceptability and evaluation of the use of this way of expressing dissatisfaction. In the first part of the text, civil disobedience will be defined and subsequently compared with the right of resistance. The second part will be focused on historical examples of civil disobedience and their impact on a particular society, with emphasis on incorporating individual acts into the historical context. The last part of the text will give examples of civil disobedience in the Czech Republic and in the world at the beginning of the 21st century.

Key words: civil disobedience, nonviolence, right of resistance, activism, Henry David Thoreau, Rosa Parks, legitimacy, legality, Chvaletice power station.

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala Mgr. Marii Hrdé, PhD. za umožnění zpracovat vybrané téma. Děkuji také Mgr. Michalovi Rigelovi za jeho čas, lidský přístup, cenné připomínky a za možnost osobních konzultací, které byly pro vypracování této diplomové práce velmi přínosné. Současně patří velké poděkování rovněž mé rodině, obzvláště mamince za její podporu a vytvoření láskyplného prostředí. V neposlední řadě bych zde chtěla poděkovat mým spolužákům a věrné kamarádce Káje, jež mi byla oporou.

OBSAH

Úvod.....	1
1 Definice pojmu občanská neposlušnost	3
2 Aspekty občanské neposlušnosti.....	5
2.1 Aspekt (ne) násilí	6
2.2 Aspekt svědomí a vztah společnosti k aktérům občanské neposlušnosti.....	10
2.3 Aspekt komunikace.....	12
2.4 Aspekt zveřejnění.....	14
2.5 Námitky vůči občanské neposlušnosti	17
2.6 Henry David Thoreau a jeho myšlenky.....	17
2.7 Občanská neposlušnost x Právo na odpor	19
2.8 Subjekt občanské neposlušnosti	22
2.9 Objekt občanské neposlušnosti	23
2.10 Vztah legitimacy a legality	24
2.11 Legitimita občanské neposlušnosti.....	25
2.12 Smysl občanské neposlušnosti	26
2.13 Test zákonnosti.....	27
3 Rosa Parksová	29
3.1 Dětství Rosy Parksové a její život před 1. prosincem 1955	30
3.2 Kontext doby a rasová segregace	32
3.3 Čin občanské neposlušnosti	36
3.4 Analýza činu.....	37
3.5 Pozadí činu	39
3.6 Bojkot autobusové dopravy v Montgomery – důsledek občanské neposlušnosti	41
3.7 Zrušení segregáčnických zákonů v autobusové dopravě	44
4 Případy protestních činů v České republice	49
4.1 Čin občanské neposlušnosti	49
4.2 Soudní proces	51
4.3 Analýza činu.....	53
4.4 Limity jsme my	56
4.5 Program a fungování hnutí.....	57
4.6 Pokračování protestu proti elektrárně ve Chvaleticích.....	59
4.7 Komparace dvou protestních činů.....	61
Závěr	62
Seznam zdrojů:.....	64
Internetové zdroje:	69

Úvod

Tato diplomová práce se zabývá občanskou neposlušností. Jsou zde popsány právní, politické i filozoficko-etické definice konceptu, jenž je v současné době stejně aktuální jako před dvěma sty lety. Dále jsou zde uvedeny čtyři případy protestního jednání. První dva uvedené případy reflektují rasovou segregaci v USA a boj Afroameričanů za svá občanská práva. Zbylé se věnují problematice občanského aktivismu v České republice v kontextu dvou blokád uhelné elektrárny ve Chvaleticích.

Tato práce si klade za hlavní cíl na základě prostudované literatury a odborných článků vytvořit vlastní definici, podle níž by byly uvedené protestní činy posuzovány. Jejím záměrem je také vysvětlit postoje filozofických, právních a politologických teoretiků k občanské neposlušnosti a zobrazit pomyslnou polemiku mezi zastánci různých názorů. Její autorka se dále zaměřuje na srovnání občanské neposlušnosti a práva na odpor a snaží se mezi oběma pojmy vytyčit dělící linii.

Diskutabilním bodem této práce nicméně zůstává určitá subjektivita, jíž si je autorka vědoma. Především závěrečná část věnovaná stále probíhajícímu případu environmentálního aktivismu je značně problematická, ať již z hlediska velmi krátkého časového odstupující od uskutečnění nesouhlasného činu, tak i z hlediska zdrojů, které byly vzhledem k povaze případu tvořeny z velké části internetovými články uveřejněnými ve sdělovacích prostředcích.

Zásadní knižní publikací pro tuto práci je dílo amerického transcendentálního filozofa Henryho Davida Thoreaua *Občanská neposlušnost*, které svým morálním myšlenkovým odkazem dalo vzniknout celému konceptu občanské neposlušnosti. Dále by neměla zůstat opomenuta monografie amerického liberálního filozofa Johna Rawlse *Teorie spravedlnosti*. Za velmi přínosnou lze považovat i odbornou stať italského filozofa Piera Morara *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment* a úvodní kapitulu ke knize *The Higher Law: Thoreau on Civil Disobedience and Reform (Writings of Henry D. Thoreau)*, jejímž autorem je americký historik Howard Zinn.

První část této diplomové práce je věnována vymezení pojmu občanská neposlušnost. Nejprve jsou zde popsány její stěžejní aspekty, tedy (ne)násilí, soulad se svědomím, komunikace s adresáty protestu a zveřejnění činu – dobrovolné přihlášení se k němu. Pak následuje souhrn argumentů odrazujících od uskutečnění činu občanské neposlušnosti. Jejich autorem je australský právní filozof John Finnis, přičemž jeho výhrady jsou z pohledu autorky opodstatněné. V závěru této části se nachází stručné seznámení s myšlenkami Henryho Davida Thoreau a přístup právní teorie k občanské neposlušnosti. Zdůrazněn je především rozdíl mezi legitimitou a legalitou jejich činů a tzv. test zákonnosti (*test case*), který umožňuje uznání její zpětné legálnosti.

Druhá kapitola analyzuje podle výše uvedených kritérií protestní jednání Afroameričanky Rosy Parksové, jež odmítla uvolnit sedadlo v autobuse občanu bílé pleti. Pro celistvý obraz společenské situace ve Spojených státech amerických na přelomu 20. století je zde načrtnuto historické pozadí rasové segregace. Čin Rosy Parksové vedl k bojkotu autobusové dopravy v Montgomery, jenž sjednotil ve svém odporu afroamerické obyvatelstvo. Oba protestní činy vedly k emancipaci Američanů černé barvy pleti a představují důležité kroky v jejich boji za občanská práva.

Závěrečná kapitola rozebírá otázku občanského aktivismu v České republice. Zaměřuje se na odpor proti fungování tepelné elektrárny ve Chvaleticích na Pardubicku. Nejprve je zaznamenáno obsazení chladících věží energetického zařízení aktivisty a následné vyvěšení dvou transparentů, při němž byl poškozen plášť budovy. Celý případ z roku 2013 pokračuje soudní dohrou, jež je zde rovněž uvedena. Terčem aktivistického jednání se elektrárna stala také o tři roky později, kdy hnutí *Limity jsme my* upořádalo třídní nenásilnou blokádu elektrárny. Oba uvedené protestní případy jsou zde zhodnoceny, jak z hlediska jejich společenské přijatelnosti, tak i ohlasu u místních obyvatel a vládních autorit.

Cizojazyčné zdroje využité v této diplomové práci překládala její autorka sama.

1 Definice pojmu občanská neposlušnost

Na pojem občanská neposlušnost (*civil disobedience*) lze nahlížet z mnoha hledisek, jelikož se nejedná pouze o právní, politickou a filozofickou teorii. Občanská neposlušnost představuje praktické využití práva a uplatnění morálního přesvědčení, které by mělo mít reálné důsledky a přesah do běžného života. Podle nejrozšířenější definice je občanská neposlušnost veřejné, dobrovolné, nenásilné porušení zákonů, neuposlechnutí příkazu, jenž je považován jedincem za nezákonný, protože odporuje jeho vyšším cílům (morálce, náboženským principům) nebo se aktér občanské neposlušnosti odmítne účastnit činností, které považuje z určitých důvodů za špatné.¹ S tímto vymezením se shoduje i americký liberální filozof John Rawls (1921–2002), jenž zdůrazňuje morální rozměr protestních činů, tedy, že lidé, kteří jednají v souladu s myšlenkou občanské neposlušnosti, akceptují právní následky svých činů, čímž zdůrazňují svoji důvěru v právní řád a jeho zákony.²

Již samo vymezení občanské neposlušnosti vzbuzuje mnohé polemiky. S nadsázkou by se dalo říci, že množství filozofů věnujícímu se tomu tématu, je shodné s počtem pojetí a interpretací celého konceptu. Jednou z nejdiskutovanějších záležitostí je otázka násilí. Podle již výše zmíněného Johna Rawlse jsou činy konané ve jménu občanské neposlušnosti bezpodmínečně nenásilné.³ V kontextu občanské neposlušnosti vnímá slovo občanský (*civil*) téměř jako synonymum slova nenásilí (*non-violence*).

¹ SHARP, Gene. *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. s. 301.

² RAWLS, John. *A Theory of Justice*. Cambridge (Mass.): Belknap Press of Harvard University Press, s. 322.

³ Pojem násilí (*violence*) se u Johna Rawlse vztahuje pouze k tomu fyzickému, opomíjí psychické násilí, což kritizuje John Morreall (1947–). Podle Morrealla může psychické násilí způsobit větší škody než zničení majetku. Morreallovo pojetí násilí je celistvější. Násilí je podle něj vše, co narušuje lidskou bytost v její integritě, hodnotě a posvátnosti. V této definici je zahrnuto nejen právo člověka na jeho vlastní tělo, ale rovněž právo na uskutečnění svobodných rozhodnutí. Viz MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: *A Biannual Journal*, Vol. 8, No. 2, June 2007.

Podle Rawlse je zásahem do občanských svobod druhých lidí zničena mravní kvalita činu.⁴

S tímto pojetím mnozí nesouhlasí. Jedním z předních kritiků tohoto vymezení je italský filozof zabývající se právní a politickou teorií Piero Moraro. Ten připouští, že v některých krajních případech je určitá míra násilí akceptovatelná. Mohou nastat situace, při nichž je jediná možnost, jak přimět oponenta k vyslechnutí názoru, použití určité míry násilí. Zdůrazňuje nicméně, že rozsah násilí musí být přímo úměrný s rozsahem nespravedlnosti, kterému chceme zabránit. Piero Moraro svůj přístup k násilí v souvislosti s občanskou neposlušností demonstruje na hypotetickém příkladu s otrokem a jeho pánem v pol. 19. století v Americe. Člověk je svědkem situace, při níž otrok utíká otrokáři. Rozhodne se pomoci otrokovi tím, že udeří otrokáře. Jeho vyšší mravní přesvědčení ho vedlo k tomu, že porušil dva zákony, právo otrokáře na jeho vlastní tělo, a v jeho době i zákony umožňující otroctví. Jako přijatelnější řešení situace uvádí Piero Moraro možnost hodit na otrokáře kameny. Incident vnímá jako ohrožení bezpečnosti člověka – toto chování má podle Morara blízko k občanské neposlušnosti. Naopak pokud by člověk otrokáře udeřil, nebo na něj dokonce použil zbraň, aby mu efektivně způsobil fyzické zranění, dopustil by se aktu blízkému terorismu. Určitá forma násilí tedy podle Piera Morara nesnižuje status občanské neposlušnosti.⁵

Názory na akceptovatelnost násilí v činech aktérů občanské neposlušnosti si zaslouží větší pozornost, tudíž jím bude věnována samostatná podkapitola.

⁴ „Indeed, any interference with the civil liberties of others tends to obscure the civilly disobedient quality of one's act.“ Viz RAWLS, John. *A Theory of Justice*. s. 80.

⁵ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: *A Biannual Journal*, Vol. 8, No. 2, June 2007.

2 Aspekty občanské neposlušnosti

Ačkoliv se nahlížení na občanskou neposlušnost mnohdy velmi různí, existují obecné znaky, kterými lze protestní činy zařadit do kategorie jednání s úmyslem dopustit se občanské neposlušnosti.

Pojetí občanské neposlušnosti lze rozdělit do dvou skupin. Pro první je charakteristický požadavek nenásilí, zveřejnění (*publicity*) a ochoty akceptovat trest (*a willingness to accept punishment*), což dokazuje uznání právního řádu státu, v němž se uskutečňují činy odporu. Druhé pojetí občanské neposlušnosti je více „ofenzivní,“ klade důraz na vědomé (*conscientious*) a oznámené (*communicative*) překročení zákona, které má za cíl pozitivní změny ve společnosti. Tato druhá koncepce do určité míry připouští použití násilí, částečně i skrytého. Při posuzování aktů občanské neposlušnosti je nutné brát zřetel na politickou situaci v zemi protestu. V nedemokratickém státním zřízení se určitá forma násilné občanské neposlušnosti ospravedlnitelnější než v liberálních demokraciích. Z výše uvedeného vyplývá, že jakousi pomyslnou dělicí linií mezi oběma přístupy je oprávněnost použití násilí.⁶

Akt občanské neposlušnosti pro mě znamená vědomé překročení zákona, při kterém jednal člověk v souladu se svým svědomím. Násilí při jeho jednání bylo použito pouze k poškození věcí. Svůj protest nemusel předem zveřejnit, nicméně bezprostředně po něm se k jeho vykonání přiznal. Aktér občanské neposlušnosti se musí snažit o navázání „seriózní“ komunikace⁷ s adresáty jeho činu, s představiteli státní moci. Neopomenutelnou součástí tohoto typu vzdoru musí být rovněž ochota akceptovat trest. Jedním z předpokladů občanské neposlušnosti je pro mě demokratický stát s fungujícím právním systémem, v němž by měl trest odpovídat závažnosti přestupku.

⁶ Dostupné z <https://plato.stanford.edu/entries/civil-disobedience/#FeaCivDis> [citováno 26. 12. 2019].

⁷ „Seriózní“ komunikací myslím konfrontaci prostřednictvím osobních dopisů, emailů, zpráv nebo účasti na veřejných debatách. Domnívám se, že vzkazy před média, která sdělení mohou různě interpretovat, nejsou příliš vhodná.

2.1 Aspekt (ne) násilí

Otázka užití násilí je pravděpodobně nejkontroverznější oblastí týkající se občanské neposlušnosti. Diskuze vyvolává samo vymezení násilí. Není zřetelně vymezeno proti komu může/nemůže být násilí použito. Je ospravedlnitelné vůči sobě (držení protestní hladovky), násilí proti majetku nebo dokonce vůči ostatním lidem? John Morreall definuje násilí podle jeho cílů, tedy pokud je cílem násilí způsobení škody nebo zranění, jedná se o násilí.⁸ Námitku vůči nekompromisnímu odmítání násilí vznáší Joseph Raz (1939–). Podle něj v některých případech nenásilné a legální akty občanské neposlušnosti mohou způsobit více škody než ty násilné. Jako příklad uvádí stávkou pracovníků záchranné služby, která může mít mnohem závažnější důsledky než vandalismus.⁹

Další analyzovanou stránkou násilí je jeho použití při vlastní sebeobraně. V tomto případě se shodují teoretické občanské neposlušnosti – John Morreall¹⁰ – s jejími skutečnými aktéry – Frederickem Lee Shuttlesworthem,¹¹ že násilí využití k vlastní sebeobraně je akceptovatelné.

Australský filozof Peter Singer (1946–) zastává názor, že omezená míra násilí umožňuje zvýšit pozornost veřejnosti, zdůraznit frustraci jejích aktérů a dodat naléhavosti celému případu.¹² Maria Jose Falcon Y Tella a Piero Moraro ve svých přístupech k občanské neposlušnosti silně akcentují přiměřený výběr metod v závislosti na důležitosti celého případu. Piero Moraro spojuje použití násilí s nutností *komunikace* s příjemcem činů občanské neposlušnosti, požadavky musí být srozumitelně artikulovány a jejich příjemce musí být schopen jim porozumět. Piero Moraro tuto svoji

⁸ MORREALL, John, 1991. 'The Justifiability of Violent Civil Disobedience,' in *Civil Disobedience in Focus*, Hugo A. Bedau (ed.), London: Routledge.

⁹ RAZ, Joseph, 1979. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, Oxford: Clarendon Press, s. 267.

¹⁰ Dostupné z <https://plato.stanford.edu/entries/civil-disobedience/#FeaCivDis> [citováno 26. 12. 2019].

¹¹ Reverend Frederick Lee Shuttlesworth (1922–2011) se aktivně zapojil do Afroamerického hnutí za lidská práva. V roce 1963 pomohl Martinu Lutheru Kingovi v jeho kampani v Birminghamu ve státě Alabama. Poté, co jeho dům zasáhla bomba, a policie mu odmítla poskytnout policejní ochranu, souhlasil s vlastní tělesnou ochrankou z řad černošského obyvatelstva. Michael Barker upozorňuje na významnou roli černošské sebeobraně, při níž bylo nutné se v rámci boje za desegregaci dopustit násilí vůči bílým utiskovatelům. Dostupné z: <https://www.counterpunch.org/2019/12/10/self-defense-in-the-civil-rights-movement-the-lessons-of-birmingham-1963/> [citováno 26. 12. 2019].

¹² SINGER, Peter, 1973. *Democracy and Disobedience*, Oxford: Clarendon Press. s. 83.

tezi ilustruje na protestu proti militaristické politice státu. Prvním možným způsobem protestu by bylo zničení továrny na zbraně. Při tomto aktu je porušeno právo osob na majetek, nicméně čin se omezuje na materiální škody a zřetelným adresátem této formy vandalizmu je stát, jedná se tedy o racionální formu nátlaku. Protestující věří, že stát pochopí důvody, které vedly k tomuto činu (tj. obavy z nespravedlivé války). V druhém případě by protestující přepadli onu továrnu a zabili v ní vojáka hlídajícího zbraně. V tomto případě se už nejedná o dialog se státem jako s rovnocenným partnerem, ale protestující se snaží stát neúprosně donutit ke splnění svých požadavků. Toto chování Piero Moraro zásadně neschvaluje, považuje za iracionální a neospravedlnitelné.¹³ Při hodnocení oprávněnosti použití násilí se odvolává na součást kategorického imperativu Immanuela Kanta: „*Jednej tak, abys používal lidství jak ve své osobě, tak i v osobě každého druhého vždy zároveň jako účel a nikdy pouze jako prostředek.*“¹⁴ Místo lidství však dosadil násilí. Násilí by mělo být použito nejen jako prostředek ale i jako samotný účel. Z této teze lze vyvodit, že v druhém případě by smrt vojáka přestala být pokládána za zabití, ale byla by posuzována jako úmyslná a promyšlená vražda. Ústřední myšlenkou Piera Morara je, že násilí zaměřené na zranění ostatních lidí nikdy nemůže být používáno jako komunikační prostředek občanské neposlušnosti, a tudíž je nesmyslné.¹⁵

Ani tvůrce ideje občanské neposlušnosti Henry David Thoreau se bezpodmínečně nezříkal otázky násilí¹⁶, přestože sám by se pravděpodobně do žádných násilných akcí nezapojoval. Důkazem toho může být jeho esej *Obhajoba kapitána Johna Browna (A Plea for Captain John Brown)*.¹⁷ Poté,

¹³ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

¹⁴ KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. s. 91.

¹⁵ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

¹⁶ Americký právník a soudce Abraham (Abe) Fortas ve svých pracích představuje Henry D. Thoreau jako pacifistického člověka. Viz ZINN, Howard. *Disobedience and Democracy: Nine Fallacies on Law and Order* (South End Press edition, 2002), 39.

¹⁷ John Brown (1800–1859) byl americký radikální abolitionista, jenž věřil, že ozbrojené povstání je jedinou cestou k ukončení otrokářství ve Spojených státech. Přepadení zbrojnice si vyžádalo 13 lidských životů, přičemž 12 na straně vzbouřenců. Povstání bylo potlačeno a John Brown byl uvězněn a 2. 12. byl oběšen. Henry D. Thoreau v této souvislosti kritizuje pokrytectví vládních činitelů, kteří odsoudí jedince

co 16. října 1859 John Brown přepadl zbrojnici v Harpers Ferry, aby vyzbrojil uprchlé otroky a vyvolal povstání proti jižanským otrokářům, se ho Henry D. Thoreau ve své apologetice zastává a souhlasí s jeho morálními principy – pokud vláda nehájí spravedlnost a brání utlačovatele místo utlačovaných, má člověk nepopíratelné právo zasáhnout za účelem osvobození otroka proti otrokáři silou.¹⁸ Henry D. Thoreau věřil, že otroctví, jež způsobovalo zajetí tří milionů lidí, není možné překonat bez použití určitého stupně násilí.¹⁹

Americký historik Howard Zinn (1922–2010) k problému násilí v kontextu občanské neposlušnosti poznamenává, že snaha konat dobro, nemůže uniknout nedokonalostem tohoto světa, kterého je za cíl změnit – zlepšit. Primárně je však nutné se uchýlovat k nenásilným prostředkům. Odkazuje přitom na jednu z největších autorit občanské neposlušnosti – Mahátma Gándhího a na jeho slova: „*Není-li jiné možnosti, než zbabělost nebo násilí, doporučuji sáhnout k násilí. Násilí je lepší než zbabělost, ale nenásilí je tisíckrát lepší než násilí, a nenásilí lidí čistých srdcí je nepřekonatelnou zbraní.*“ Primárně je tedy podle Gándhího i Howarda Zinna nutné se uchýlovat k nenásilným prostředkům.²⁰

Izraelský právní a politický filozof Joseph Raz (1939–) odrazuje od použití násilí. Měli bychom se podle něj vyvarovat všech způsobů poškození druhých lidí. Rovněž namítá, že použití násilí v situacích, ve kterých může být ospravedlněno, přispívá k použití násilí v situacích, v nichž již být ospravedlněno nemůže. A na závěr upozorňuje na velký emocionální

za vraždu, ale sami mají na svědomí miliony mrtvých ve válce. Viz Dostupné z <https://web.archive.org/web/20150401051906/http://press.princeton.edu/chapters/i7719.html> [citováno 28. 12. 2019].

¹⁸ THOREAU, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. Praha: Paseka, 2014. s. 93.

¹⁹ ZINN, Howard. Interduction, In: GLICK, W (ed.). *The Higher Law: Thoreau on Civil Disobedience and Reform (Writings of Henry D. Thoreau)*. s. 22–23. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20150401051906/http://press.princeton.edu/chapters/i7719.html> [citováno 28. 12. 2019].

²⁰ ZINN, Howard. *Disobedience and Democracy: Nine Fallacies on Law and Order* (South End Press edition, 2002), 39–42.

dopad násilí, jehož neprozřetelným použitím si lze zneprátnit potenciální spojence a utvrdit oponenty v jejich opačné pozici.²¹

Australský právní filozof John Finnis (1940–) podobně jako John Rawls odmítá jakoukoliv formu násilí. Nesouhlasí i s ospravedlňující maximou, že „člověk může činit zlo pro způsobení většího dobra.“ Toto chování pokládá Finnis za špatné, protože dovoluje konání dobra kvůli určité výhodě, a ne kvůli nesouladu se svým svědomím.²² V tomto případě Finnis apeluje na využití praktického rozumu a bezpodmínečné posouzení následků aktů občanské neposlušnosti.²³ S názorem Johna Finnise se neztotožňuji. Myslím, že aktér občanské neposlušnosti může použít násilí²⁴ v souladu se svými morálními hodnotami a bez egoistického zájmu. Optimisticky věřím, že všechny násilné činy,²⁵ kterých se dopouštějí aktéři občanské neposlušnosti, by měla provázet víra v konečný nenásilný svět. Toto výstižně vyjádřil Howard Zinn. Podle něj aktéři občanské neposlušnosti touží po světě, ve kterém by už jejich protestní činnost nebyla potřeba.²⁶

Na rozdíl od Johna Finnise Hannah Arendtová připouští použití násilí při činech občanské neposlušnosti. Připomíná, že mnoho současného pracovního zákonodárství (právo na sdružování v odborech, právo na stávkou) bylo přijato na základě násilných kolektivních aktů občanské nespokojenosti. Dále kritizuje nenásilnou povahu občanské neposlušnosti, která podle jejího názoru vzešla z respektu k hlavním představitelům občanské neposlušnosti,

²¹ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

²² GRITZ, G. - BOYLE, J. - FINNIS, J. *Nuclear Deterrence, Morality, and Realism*, Oxford, 1987, s. 355.

²³ OSINA, Petr. *Problém nespravedlivého práva v teorii Johna Finnise*. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. r. 4. č. 2/2016.

²⁴ V tomto kontextu je pod pojmem násilí myšleno násilí vůči majetku, ne vůči člověku.

²⁵ Viz odkaz 23.

²⁶ ZINN, Howard. Introduction, In: GLICK, W (ed.). *The Higher Law: Thoreau on Civil Disobedience and Reform (Writings of Henry D. Thoreau)*. s. 22–23. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20150401051906/http://press.princeton.edu/chapters/i7719.html> [citováno 28. 12. 2019].

jakým byl Mahátma Gándhí. ²⁷ Toto ovšem neznamená, že by Hannah Arendtová prosazovala násilnou formu občanské neposlušnosti, naopak. Podle Jean L. Cohenové a Andrewa Arata se násilí neslučuje s politickým jednáním, za které Hannah Arendtová občanskou neposlušnost považovala. ²⁸

Osobně zastávám názor, že v liberálních demokraciích je násilí vykonané při činech občanské neposlušnosti akceptovatelné pouze při poškozování majetku. Aktéři protestních činů by ale měli k ničení cizího vlastnictví přistupovat až po předchozí zkušenosti s jinými prostředky občanské neposlušnosti, které byly bezvysledné. I v totalitních režimech musí být k násilí přistupováno jako k poslední možnosti. Také při využití práva na odpor v totalitních režimech ²⁹ by mělo mít násilí závažné morální opodstatnění. V neliberálních politických poměrech odmítám použití násilí (mimo případy sebeobrany) vůči „běžným představitelům státní moci“ – příslušníkům policie nebo státní správy. Pokud by byl spáchán atentát na vlivného politika v totalitním režimu, bylo by to pro mne více ospravedlnitelné. ³⁰

2.2 Aspekt svědomí a vztah společnosti k aktérům občanské neposlušnosti

Specifikum občanské neposlušnosti tkví v jejím mravním zakotvení, které ji odlišuje od běžných přestupků nebo kriminality. ³¹ Její porušení zákona je odůvodnitelné tím, že tak činí ve víře zabránit dopouštění se větší

²⁷ BARŠA, Pavel. Občanská neposlušnost v současné politické teorii. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 58.

²⁸ COHEN Jean L. a Andrew ARATO. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992. s. 584–585.

²⁹ Cílem občanské neposlušnosti je změna konkrétního zákona nebo právního nařízení. Právo na odpor se zaměřuje na změnu celého politického systému jako celku. Viz Podkapitola Občanská neposlušnost x Právo na odpor.

³¹ BROWNLEE B, Kimberley. *Conscience and conviction: The case for civil disobedience*. In: Oxford University Press (2012) s. 18.

nespravedlnosti.³² Aktéři občanské neposlušnosti dávají překročením zákona najevo nejen svoji mravní konzistentnost, ale i vnímavost k problémům společnosti.³³ Piero Moraro podobně jako Ten-Herng Lai³⁴ poukazuje na skutečnost, že aktér občanské neposlušnosti může s upřímným přesvědčením jednat nesprávně a může na spravedlivou situaci nahlížet jako na bezprávi. Aktéři mohou rovněž nesprávně vyhodnotit nezbytnost nebo nepřiměřenost svého počínání.³⁵ Ten-Herng Lai vyzývá k nepřehlížení občanské neposlušnosti. Podle něj bychom měli být vnímavější k jejím příčinám, tedy ke slabinám společnosti, ve které žijeme.³⁶

Kanadský filozof Kimberley Brownlee se potom zamýšlí nad vnímáním aktérů občanské neposlušnosti většinovou společností. Poukazuje na skutečnost, že jakákoliv neposlušnost může ve společnosti vzbuzovat úctu i zášť. Přestože by lidé suverénní mysli měli být společností považováni spíše za hrdiny, často tomu tak není. Irský historik John Bagnell Bury (1861–1927) formuloval ve svých spisech představu, že prosperita státu tkví ve starých tradicích a rigidní stabilitě, a tudíž jsou všechny moderní, pokrokové názory považovány za nebezpečné, a jejich mluvčí jsou automaticky pokládány za nepřijatelné rebely. Kimberley Brownlee usuzuje, že za negativními reakcemi na aktéry občanské neposlušnosti, se skrývá spíše obava z porušení formálních norem než netolerance k opozičnímu názoru. Podle něj se při veřejném deklarování porušení zákona objeví „*spravedlivé rozhořčení*“ řádných občanů, které nevyjadřuje jejich mravní integritu, ale spíše sílu konformistických tlaků společnosti.³⁷

³² MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007

³³ Dostupné z <https://plato.stanford.edu/entries/civil-disobedience/#FeaCivDis> [citováno 2. 2. 2020].

³⁴ LAI, Ten-Herng, *Justifying Uncivil Disobedience*, In: Oxford Studies in Political Philosophy vol. 5 (2019). s. 90-114.

³⁵ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

³⁶ LAI, Ten-Herng, *Justifying Uncivil Disobedience*, In: Oxford Studies in Political Philosophy vol. 5 (2019). s. 90-114.

³⁷ BROWNLEE, Kimberley. *Conscientious Objection and Civil Disobedience*. In: Marmor, A. (ed.). *The Routledge Companion to the Philosophy of Law*. Routledge, 2012, 527-539.

2.3 Aspekt komunikace

Vhodná komunikace s adresáty protestních činů patří mezi nezbytnou složku občanské neposlušnosti. Zjednodušeně řečeno si její aktéři vybrali formu protestu jako způsob své komunikace se zbytkem společnosti.³⁸ Komunikace mezi státem a aktéry občanské neposlušnosti tedy probíhá prostřednictvím konkrétních činů,³⁹ proto je velmi zásadní volba přiměřených, ale neignorovatelných prostředků. Aktéři občanské neposlušnosti deklarují svými činy tzv. „zpětné cíle“ (*backward-looking aims*), jež zahrnují protest proti současnému zákonu a tzv. „výhledové cíle“ (*forward-looking aims*), které mají přinést morální dialog a trvalou pozitivní změnu v systému. Srozumitelně artikulované cíle občanské neposlušnosti umožňují její jednodušší odůvodnění v očích jejích adresátů.⁴⁰

Komunikace aktérů občanské neposlušnosti probíhá na dvou úrovních – *vertikálně*, tedy ze dna na vrchol, při níž probíhá dialog mezi občany a představiteli státní moci. Druhá rovina komunikace probíhá *horizontálně*, jejími adresáty jsou ostatní občané. V tomto případě se může jednat o oběti nespravedlivých zákonů, potenciální spojence, ale ve většině jejích případech je příjemcem celá společnost. Podle španělského politického filozofa Falcona Y Telly mají protestní činy občanské neposlušnosti vzdělávací přínos pro veřejnost.⁴¹

Existují výhrady dotazující se, proč se aktéři občanské neposlušnosti nezapojují do politiky běžnými způsoby. Na to odpovídá britský matematik a sociální kritik Bertrand Russell (1872–1970) tím, že je obtížné upozorňovat

³⁸ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

³⁹ Per Hergren jako nástroje komunikace občanské neposlušnosti uvádí šíření angažovaných knih a filmů nebo účast v panelových debatách. Vždy však zdůrazňuje, že je zbytečné zhlédnout aktivistický film, pokud po něm nebude následovat diskuze. Viz HERNGREN, Per. *Path of Resistance, The Practice of Civil Disobedience*. New Society Publishers, 1993 s. 167–170. Dostupné z https://ickevald.net/perherngren/english/path_of_resistance_per_hergren_2004 [citováno 1. 1. 2019].

⁴⁰ BROWNLEE, Kimberley, *The communicative aspects of civil disobedience and lawful punishment*, In: *Criminal Law and Philosophy*, 2007, vol. 1, no. 2, pp. 179-192.

⁴¹ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

na ty nejzásadnější společenské problémy oficiálními cestami.⁴² Hannah Arendtová uvádí, že čas na činy občanské neposlušnosti nastává tehdy, pokud běžné způsoby uskutečnění politické a společenské změny nefungují a případné stížnosti nejsou vyslechnuty. Nebo naopak dochází k politické změně, při níž nová vláda opakuje chyby té, kterou vystřídala.⁴³

Liberální teoretici včetně Ronalda Dworkina redukují demokratickou participaci na aktivní a pasivní volební právo, přičemž občanská neposlušnost přichází na řadu až tehdy, když jsou určité skupině občanů tato politická práva odpírána.⁴⁴

Dále se Kimberley Brownlee zamýšlí nad tím, jestli je demokratický stát oprávněný komunikovat s aktérem občanské neposlušnosti represivně, formou určitého trestu. Dochází k závěru, že ano, ale trest by neměl být nepřiměřeně přísný. Již trest by měl být součástí obnovy, vést k oboustrannému smíření, přičemž pachatel se musí omluvit za své činy, přestože ho vedly morální úmysly, a pokud došlo k nějaké materiální škodě, měl by ji pachatel bezpodmínečně zaplatit.⁴⁵

Podle Johna Rawlse je komunikační rovina občanské neposlušnosti uplatnitelná v pouze demokratických režimech.⁴⁶ Z toho vyplývá, že v nacistickém Německu nebo stalinistickém Rusku by byla občanská neposlušnost zbytečná. Oba režimy nebyly ochotny přijmout kritiku. Dále je velmi nepravděpodobné, že by případní aktéři občanské neposlušnosti chtěli v budoucnu spolupracovat s režimem. Nicméně, i činy občanské neposlušnosti v nedemokratických režimech mají svůj význam, který spočívá

⁴² BROWNLEE, Kimberley, *The communicative aspects of civil disobedience and lawful punishment*, In: *Criminal Law and Philosophy*, 2007, vol. 1, no. 2, pp. 179-192.

⁴³ ARENDT, Hannah. *Crises of the Republic: lying in politics : civil disobedience : on violence : thoughts on politics and revolution*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972. s. 54.

⁴⁴ BARŠA, Pavel. Občanská neposlušnost v současné politické teorii. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 54.

⁴⁵ BROWNLEE, Kimberley, *The communicative aspects of civil disobedience and lawful punishment*, In: *Criminal Law and Philosophy*, 2007, vol. 1, no. 2, pp. 179-192.

⁴⁶ John Rawls definuje demokratickou společnost jako „téměř spravedlivou“ (*nearly just*), dobře řízenou, regulovanou ústavou na základě obecně sdílené koncepce spravedlnosti, kde ale existuje i nějaký stupeň nespravedlnosti. Viz RALWS, John. *A Theory of Justice*. s. 320.

ve snaze probrat společnost z apatie. Pro totalitní režim jsou tedy spíše vhodné radikálnější formy protestu jako např. guerilla nebo revoluce.⁴⁷ Tyto extrémnější podoby protestů jsou v totalitním státním zřízení více ospravedlnitelné, a jejich cílem je změna režimu a obnovení principů spravedlnosti. Piero Moraro nesdílí názor Johna Rawlse, poukazuje přitom na Mahátmu Gándhího a Martina Luthera Kinga,⁴⁸ kteří oba žili v sociálním kontextu, jenž nebyl v žádném případě demokratický, a přesto si za formu svého boje zvolili občanskou neposlušnost. Piero Moraro tedy neomezuje občanskou neposlušnost pouze na demokratické systémy.⁴⁹

Zastávám názor, že akceptovatelná forma protestu v liberální demokracii je občanská neposlušnost, při níž by bylo násilí použito pouze vůči majetku, a jejímž cílem by bylo poukázat na konkrétní nespravedlnost. V totalitním systému je účinnější využití práva na odpor, při němž je násilné jednání namířené proti lidem z mého pohledu více ospravedlnitelné. Rovněž právo na odpor se zaměřuje na změnu celého politického zřízení.

2.4 Aspekt zveřejnění

John Rawls tvrdí, že činy konané ve víře občanské neposlušnosti musí být vždy realizovány veřejně, což zdůrazňuje odhodlání, otevřenost a spravedlnost k úřadům a autoritě práva.⁵⁰ Brian Smart k tomu poznamenává, že v některých případech může zveřejnění protestního jednání předem celou akci zkazit. Podle něj může dojít k tomu, že právní autority

⁴⁷ Pokud je cílem protestujících změna státního zřízení nejedná se o občanskou neposlušnost ale o uplatnění práva na odpor. Viz Kapitola Občanská neposlušnost x Právo na odpor.

⁴⁸ Jan Kysela poukazuje na rozdílnost režimů, ve kterých žil Gándhí a M. L. King. Zdůrazňuje, že Mahátma Gándhí stál proti „koloniálnímu systému naroubovanému na kastovní systém.“ Zatímco Martin Luther King bránil deklarované ústavní principy vůči jedné sociální skutečnosti. Viz KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualizované a rozšířené vyd. Brno: Doplněk, 2006, s. 95.

Pokud bylo prvotním záměrem Mahátma Gándhího změnit celý politický systém, činil tak podle práva na odpor.

⁴⁹ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: A Biannual Journal, Vol. 8, No. 2, June 2007.

⁵⁰ Pokud by byl nenásilný občanský protest skutečně neveřejně, považoval by ho John Rawls za „porušení zákona z důvodu svědomí,“ a ne za občanskou neposlušnost, která je podle jeho definice pevně svázána s politickými a společenskými institucemi. Příkladem „porušení zákona z důvodu svědomí“ může být odmítnutí pacifistů nosit zbraň. Viz RAWLS, John. *A Theory of Justice*. s. 366.

přestanou komunikovat.⁵¹ Proto je v konkrétních případech (osvobození zvířat z výzkumných laboratoří) oprávněné zveřejnit akt občanské neposlušnosti až po jeho uskutečnění. V tomto případě bude požadavek otevřenosti naplněn veřejným přiznáním se k činu.⁵² Myslím, že člověk, jenž se dopustil protestního činu tohoto typu, by se k němu měl veřejně hlásit, čímž dává najevo přesvědčení v oprávněnost svého jednání.

Aspekt komunikace a zveřejnění úmyslu určitého jednání, či zpětné přihlášení se k němu, spolu úzce souvisí. Piero Moraro v této souvislosti rozlišuje mezi akty občanské neposlušnosti (*civil disobedience*) a vědomého nesouhlasu (*conscientious refusal*), přičemž dělicí linií mezi oběma přístupy je skutečnost, že na rozdíl od činů občanské neposlušnosti u vědomého nesouhlasu nemusí být naplněn požadavek komunikace a zveřejnění. Vědomý nesouhlas je podle Piera Morara charakterizován tak, že se jedná o akci jednotlivce (*solitary action*),⁵³ jeho čin necílí na přesvědčování veřejnosti a neočekává, že jeho chování vyvolá změny ve společnosti.⁵⁴ Oba způsoby protestního jednání nicméně spojuje vědomé nedodržení zákona, maximální snaha o nenásilí a ochota akceptovat sankce.⁵⁵

Kanadský filozof Kimberley Brownlee (1978–) pak poukazuje na to, že mainstreamová média poskytují pouze omezený prostor zastáncům nepopulárních názorů. Ilegální nekonvenční metody upoutají snadněji jejich pozornost. Při volbě metod je však vždy nutné vnímat pozadí – společenský

⁵¹ SMART, Brian. Defining Civil Disobedience, In: Bedau H. A. (ed.) *Civil Disobedience in Focus*. London: Routledge. 1991. s. 206. Dostupné z http://people.brandeis.edu/~teuber/Bedau_Civil_Disobedience_in_focus.pdf [citováno 2. 2. 2020].

⁵² Dostupné z <https://plato.stanford.edu/entries/civil-disobedience/#FeaCivDis> [citováno 2. 2. 2020].

⁵³ Příkladem „osamělého“ činu občanské neposlušnosti může být případ Davida H. Thoreau, který odmítl platit daně směřující na válku mezi USA a Mexikem (1846–1848). Jeho uvěznění nevzbudilo zájem veřejnosti. Jeho esej *Občanská neposlušnost* (původní název *Vzdor vůči státní vládě*) odmítající válku v Mexiku byla publikována až po skončení této války (1849). Viz GROSS, Robert A. *Quiet War With The State; Henry David Thoreau and Civil Disobedience*. In: *The Yale Review* 91. October 2005. s. 1–17.

⁵⁴ Z mladší typologie občanské neposlušnosti Piera Morara je zřejmá inspirace u Johna Rawlse. „Porušení zákona z důvodu svědomí“ se odráží v Morarově „vědomém nesouhlasu.“ Oba protestní činy je možné svými znaky pokládat za synonyma.

⁵⁵ MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: *A Biannual Journal*, Vol. 8, No. 2, June 2007.

a politický kontext.⁵⁶ Švédský aktivista Per Hengren (1961–) je obezřetný ke spolupráci mezi aktéry občanské neposlušnosti a mass médií. Zdůrazňuje, že občanská neposlušnost se nikdy nesmí stát „mediální akcí“ (*mass media action*) a musí být vždy schopná fungovat nezávisle na pokrytí médií.⁵⁷

Per Hengren upozorňuje na skutečnost, že v některých případech záleží aktérům občanské neposlušnosti spíše na své vlastní publicitě, než na propagaci svých myšlenek a ideálů.⁵⁸ S tímto názorem koresponduje i pohled taiwanského politického filozofa Ten-Heng Lai, který přichází s koncept neobčanské neposlušnosti (*uncivil disobedience*),⁵⁹ jehož jedním z distinktivních znaků k občanské neposlušnosti je anonymní publicita (*anonymus publicity*), jež dává větší důraz na samotný čin, než na jeho aktéry. Podle Ten-Heng Lai není k morálnímu dialogu s veřejností zapotřebí zveřejnění identit protestujících.⁶⁰

Myslím, že uveřejnění identity k protestnímu jednání by mělo být součástí občanské neposlušnosti. Domnívám se, že i autority, kteří jsou primárními adresáty těchto činů, budou věnovat činu větší pozornost, a tím mají i jeho aktéři větší šanci na splnění požadavků. I při komunikaci mezi protestujícím a představiteli státní moci by měl být dialog, co nejvíce přímý a otevřený.

⁵⁶ BROWNLEE, Kimberley, *The communicative aspects of civil disobedience and lawful punishment*, In: *Criminal Law and Philosophy*, 2007, vol. 1, no. 2, pp. 179-192.

⁵⁷ HENGRÉN, Per. *Path of Resistance, The Practice of Civil Disobedience*. s. 167–170. Dostupné z https://ickevald.net/perhengren/english/path_of_resistance_per_hengren_2004 [citováno 1. 1. 2019].

⁵⁸ HENGRÉN, Per. *Path of Resistance, The Practice of Civil Disobedience*. s. 167–170. Dostupné z https://ickevald.net/perhengren/english/path_of_resistance_per_hengren_2004 [citováno 1. 1. 2019].

⁵⁹ Neobčanská neposlušnost (*uncivil disobedience*) má podobný charakter jako občanská neposlušnost, avšak nespĺňuje některé její znaky – zveřejnění, akceptování trestu, respekt k systému a vyhýbání se násilí. Paradigma neobčanské neposlušnosti spočívá v tom, že nepřijemnosti, které způsobila, musí být přímo úměrné závažnosti nespravedlnosti. Dále se její činy zaměřují pouze na konkrétního viníka bezpráví, což nemusí platit v případě občanské neposlušnosti. Náklady a újmy spojené s protestním chováním neobčanské neposlušnosti tudíž nese pouze strůjce nespravedlnosti. Protože jsou nesouhlasné činy úzce zaměřené na viníka společenské nespravedlnosti, způsobují podle Ten-Heng Lai méně společenských nákladů než občanská neposlušnost. Mezi příklady neobčanské poslušnosti patří *whistleblowing* (zveřejnění utajených informací o organizaci nebo vládě), *hacktivismus* (přerušování operačních systémů) nebo *ekosabotáže*. Viz LAI, Ten-Heng, *Justifying Uncivil Disobedience*, In: *Oxford Studies in Political Philosophy* vol. 5 (2019). s. 95.

⁶⁰ LAI, Ten-Heng, *Justifying Uncivil Disobedience*, In: *Oxford Studies in Political Philosophy* vol. 5 (2019). s. 90-114.

2.5 Námitky vůči občanské neposlušnosti

Australský právní filozof John Finnis (1940–) se zabývá ve svých publikacích⁶¹ otázkou postoje k nespravedlivému zákonu. Člověk má podle něj dvě možnosti, buď může onu nespravedlivou právní normu akceptovat, anebo ji porušit a dopustit se občanské neposlušnosti.⁶² Finnis uvádí argumenty pro dodržování i nespravedlivých zákonů. Jako hlavní důvod předkládá zabránění chaosu ve společnosti. Dále připomíná, že pokud se porušování zákonů stane široce rozšířeným jevem, mohou z toho nastat pro stát nemalé obtíže. Například, jestli se větší množství lidí rozhodne pro neplacení daní, mohou státu chybět finanční prostředky na výdaje ve veřejných službách. Podle tohoto australského filozofa může také porušení jednoho zákona, podnítit člověka k porušování dalších, které již spravedlivé jsou. V poslední řadě by podle Finnise neměla být při činech občanské neposlušnosti ohrožena rodina a její finanční zajištění.⁶³

Peter C. Myers pesimisticky připouští, že po „erupci stovek nepokojů“ v rámci bojů za desegregaci v letech 1965–1968, se z překračování zákona stal základní znak protestů, což vedlo k snížení autority zákona. Uvádí, že občanská neposlušnost je sice ospravedlnitelná principem svobody, jenž je v Americe hluboce zakořeněn, na druhou stranu představuje i hrozbu pro právní stát. Pokud by se činy občanské neposlušnosti staly dostupným prostředkem pro společenské reformy, snižoval by se respekt k právnímu státu.⁶⁴

2.6 Henry David Thoreau a jeho myšlenky

„Otcem“ konceptu občanské neposlušnosti byl americký transcendentální myslitel Henry Davida Thoreau (1817–1862). Jeho životní

⁶¹ *Natural Law and Natural Rights* (1980), *Aquinas: Moral, Political and Legal Theory* (1998), *Nuclear Deterrence, Morality and Realism* (1987).

⁶² OSINA, Petr. *Problém nespravedlivého práva v teorii Johna Finnise*. In: *Studia Iuridica Cassoviensia*. r. 4. č. 2/2016.

⁶³ FINNIS, John. *Aquinas: Moral, Political and Legal Theory*. New York: Oxford University Press, 1998, s. 273.

⁶⁴ MYERS, C. Peter. *The Limits and Dangers of Civil Disobedience: The Case of Martin Luther King, Jr.* In: *The Heritage Foundation*. No. 65, 2007.

filozofie se odrazila v jeho praktickém chování v životních situacích. Henry David Thoreau odmítl zaplatit tzv. daň z hlavy, jelikož se neomítl finančně podporovat Spojené státy americké, který podle jeho mínění vedly bezdůvodnou válku s Mexikem a tolerovaly otroctví. Kvůli nastřádanému daňovému dluhu byl vsazen do vězení. Za mřížemi však strávil pouze jednu noc, protože daň za něj zaplatila pravděpodobně jeho teta Maria Thoreauová. Ve své době nevzbudil tento čin pozornost veřejnosti. Nicméně tato životní zkušenost vedla Henry Thoreau k sepsání eseje *Odpor vůči vládě*.⁶⁵ Po jeho smrti v roce 1866 byla tato esej přetištěna pod názvem *Občanská neposlušnost*.

Thoreau zde popisuje své názory na roli vlády ve státě. Je přesvědčen, že: „nejlepší vláda je taková, která vládne, co nejméně.“⁶⁶ Toto jeho liberální pojetí státu, ve kterém by měla státní moc pouze minimální roli, se na následujících řádcích obrací až téměř do anarchistické roviny: „nejlepší vláda je ta, která nevládne vůbec.“⁶⁷ Zároveň však připouští, že lidé na tuto formu vlády ještě nejsou morálně připraveni. Uznává sice legitimitu vlády, která byla zvolena vůlí lidu, ale současně upozorňuje na možné zneužití moci jednotlivci, jak se tomu podle něj stalo právě v případě války Spojených států amerických s Mexikem (1846–1848). Podle tohoto amerického filozofa je vláda většiny založena na její fyzické síle, a její vůlí by mělo být rozhodováno pouze v otázkách týkajících se účelnosti. Člověk by se podle něj měl chovat podle vlastního svědomí. Všeříkající je poté jeho citát: „Myslím, že bychom měli být v první řadě lidmi a teprve poté občany státu.“⁶⁸ Příkladem slepé úcty k zákonu je potom voják, který kráčí do války navzdory svému vnitřnímu přesvědčení. Občany rozděluje do tří kategorií, většina lidí jsou podle něj *stroje*, které slepě jednají ve jménu zákona, druhou skupinu tvoří *politici a úředníci*, jenž se příliš neřídí mravními zásadami, a poslední

⁶⁵ Z angl. *Resistance to Civil Government*, Viz KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. s. 94.

⁶⁶ THOREAU, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. s. 29.

⁶⁷ Tamtéž. s. 29.

⁶⁸ THOREAU, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. s. 30.

nejmenší část společnosti tvoří *hrdinové, vlastenci a opravdoví lidé*, jejichž svědomí se neshoduje s fungováním státu, a proto mu vzdorují.⁶⁹

Ve svých radikálních myšlenkách zachází Thoreau tak daleko, že prosazuje bezpodmínečné zrušení otroctví a ukončení války s Mexikem i za cenu zničení amerického národa. Předpovídá, že otroctví bude v Americe zrušeno, až ve chvíli, kdy již nebude pro občany důležité, nebo kdy výrazně ubude otroků. Uspíšit zrušení otroctví může pouze situace, kdy lidé plně ztotožní svoje svobodné rozhodnutí volby se zrušením otroctví.⁷⁰

Thoreau poukazuje na morální nekonzistentnost lidí, kteří na jedné straně vyjadřují podporu vojákům odmítajícím bojovat ve válce, a na druhé straně poslušně platí daně státu.

Domnívám se, že Thoreau měl silnou vnitřní integritu, která se projevila v jeho nezávislých názorech, které v mnohém předběhly dobu. Jeho morální suverenita a určitá „nonkonformita“ ho přiměly k tomu vést podle vlastních slov nezávislý život v ústraní u rybníku Walden, podle něhož nazval také svou knihu – *Walden aneb Život v lesích*.⁷¹

2.7 Občanská neposlušnost x Právo na odpor

Občanská neposlušnost shodně jako právo na odpor vystihují určité napětí – napětí mezi tím, co by se mělo konat podle státní autority, a tím, co by se mělo konat podle jiné autority. Podnětem k odmítnutí státní autority může být její rozpor s interpretací slova Božího, řádu přirozených práv a základních svobod či otázka svědomí.⁷²

Striktní oddělení obou pojmů není možné, jelikož oba vykazují shodné znaky a někteří autoři je ve svých dílech nerozlišují, či vzájemně zaměňují.

⁶⁹ Tamtéž. s. 32.

⁷⁰ Otroctví bylo ve všech státech USA zrušeno 6. prosince 1865, přičemž jeho zrušení předcházela občanská válka v USA (1861 – 1865). Ekonomicky silný Sever již nepotřeboval otroky. Naopak Jih byl primárně zemědělský a jeho pracovní sílu tvořili otroci. Stát, který je primárně založen na zemědělství, nikdy nezbohatne.

⁷¹ THOREAU, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. s. 12.

⁷² KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. s. 10.

Ani právní zakotvení těchto dvou institucí není jednoznačné. Český právní řád popisuje právo na odpor v Listině základních práv a svobod v hlavě druhé, oddílu druhé v čl. 23: „*Občané mají právo postavit se na odpor proti každému, kdo by odstraňoval demokratický řád lidských práv a základních svobod, založený Listinou, jestliže činnost ústavních orgánů a účinné použití zákonných prostředků jsou znemožněny.*“ Občanská neposlušnost je pak popsána v komentáři k Listině jako „*právo nerespektovat příkazy orgánů státu.*“⁷³ Z výše uvedeného není patrný přílišný rozdíl.

Jeden z možných rozdílů mezi právem na odpor a občanskou neposlušností tkví v tom, že občanská neposlušnost je filozofický a politologický institut, přičemž právo na odpor je pozitivně právního rázu. Právo na odpor je rovněž historicky starší. V historii se s ním setkáváme jako s krajním prostředkem, který bránil status quo ve společnosti před změnou, která by vedla k narušení harmonického řádu ve společnosti. Po vypuknutí Velké francouzské revoluce se optika nazírání na právo na odpor radikálně změnila. Z požadavku „ochrany staré dobré minulosti“ a stal požadavek „budování šťastné a spravedlivé budoucnosti.“⁷⁴

Občanská neposlušnost je definována podle *Blackova právníckého slovníku* následovně, jedná se o „formu porušení práva, která má demonstrovat nespravedlnost a neadekvátnost určitého konkrétního zákona. K tomuto porušování práva dochází záměrně s cílem upozornit a soustředit pozornost na daný zákon, který je předmětem nevole.“⁷⁵ Příčinným příkladem výše popsaného chování může být událost známá pod názvem Bostonské pití čaje (*Boston Tea Party*), při které bylo na protest proti britskému čajovému zákonu (*Tea act*) vyhozeno americkými kolonisty do moře 342 beden s čajem.

Z výše uvedeného vyplývá, že rozlišující linií mezi občanskou neposlušností a právem na odpor představují jejich cíle. Zatímco občanská

⁷³ Tamtéž. s. 118–119.

⁷⁴ KYSELA, J. Čl. 23 *Právo na odpor*. In: WAGNEROVÁ, E., ŠIMÍČEK, V., LANGÁŠEK, T., POSPÍŠIL, I. a kol. *Listina základních práv a svobod: komentář*. Praha: Wolters Kluwer Česká republika, 2012, str. 525–526.

⁷⁵ KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. s. 10.

neposlušnost je zaměřena na odstranění konkrétní právní normy nebo vládního nařízení. Právo na odpor směřuje k odstranění společenského systému jako celku. Striktní vymezení obou aktů může být nicméně zavádějící, vzhledem k tomu, že v některých případech vede neuposlechnutí určitého zákona k úplnému zhroucení politického zřízení. Tak tomu bylo například v případě Mahátmy Gándhího (1869–1948), který svým bojkotem morálně neutrálních zákonů dal vzniknout nenásilnému hnutí odporu. Toto hnutí si již kladlo revoluční cíle, a téměř se mu v letech 1930–1931 podařilo zapříčinit kolaps britského koloniálního systému v Indii. Gándhí tuto akci hodnotil jako „*plně morálně ospravedlnitelnou, ale současně také jako nejnebezpečnější zbraň.*“⁷⁶

Komentář k Listině základních práv a svobod se vyjadřuje v souvislosti se svržením politického režimu následovně, uvádí, že od práva na odpor „*je třeba odlišovat občanskou neposlušnost, kterou lze uplatňovat i ve fungujících demokratických státech, neboť se netýká reakce na systémovou destrukci, ale spíše individuálních excesů.*“⁷⁷ Z předešlé věty lze usuzovat, že uplatnění práva na odpor je bližší nedemokratickým režimům a občanská neposlušnost těm demokratickým.⁷⁸

Někteří teoretici práva nerozlišují ve svých definicích občanskou neposlušnost a právo na odpor. Například obecné vymezení⁷⁹ občanské neposlušnosti podle Pavla Holländera v sobě zahrnuje i právo na odpor jako pozitivně právní institut.⁸⁰ Obdobně oba pojmy výrazněji nerozlišuje⁸¹ Jiří

⁷⁶ KRIEGER, Joel. *Oxfordský slovník světové politiky*. KRIEGER, Joel. *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. s. 347.

⁷⁷ WAGNEROVÁ, Eliška; ŠIMÍČEK, Vojtěch; LANGÁŠEK, Tomáš; POSPÍŠIL, Ivo a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012, s. 535.

⁷⁸ Viz s. 7–8. (John Rawls pokládá občanskou neposlušnost za uplatnitelnou pouze v demokratických režimech. Jeho názoru oponuje Piero Moraro, který s poukazem na Mahátmu Gandhího a Martina Luthera Kinga, vidí prostor pro občanskou neposlušnost i v nedemokratickém státním zřízení.)

⁷⁹ „*Institut občanské neposlušnosti je v moderní společnosti právě tím nástrojem, kterým veřejnost po selhání nebo znemožnění využití demokratických procedur může reagovat na vybočení z uvedeného rámce. Obsah a smysl tohoto institutu může být i ústavně zakotven.*“ Viz HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-178-6 s. 141.

⁸⁰ KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. s. 88.

⁸¹ „*Z těchto důvodů (překonání nedůvěry občanů k odcizujícím se státním institucím – pozn. J. K.) také každá liberální společnost zachovává právo tzv. občanské neposlušnosti, ke kterému se každý občan může*

Příběh, který v nich spatřuje instituci, na niž se může člověk obrátit, pokud se při obraně základních práv a svobod nelze domoci spravedlnosti formálními právními postupy.⁸²

2.8 Subjekt občanské neposlušnosti

Základním subjektem občanské neposlušnosti je státní občan a jejím vedlejším subjektem může být i kterákoli jiná fyzická osoba pobývajících na území daném státu. Občanství lze charakterizovat jako právní instituci, která formuluje veřejnoprávní poměr fyzické osoby ke státu jako státní občanství. Ze státoprávního postavení občana vyplývá řada práv a povinností. Mezi nejvýznamnější práva patří pak tzv. práva politická, jež jsou zaručována ústavou (právo volební, právo spolkové, právo shromažďovací, právo petiční, svoboda projevu, právo na rovný přístup k veřejným úřadům, právo účasti na referendu, menšinové právo). Obdobně občanské státoprávní povinnosti jsou ukotveny v ústavě (povinnost dodržovat státní zákony, povinnost branná, povinnost daňová, povinnost podrobit se rozhodnutí státních orgánů). Ostatní fyzické osoby bez občanské příslušnosti mají vymezené postavení příslušným právním řádem daného státu. Mezi tyto osoby se řadí cizí státní občané, bezdomovci a uprchlíci. Ve sféře soukromého práva mají fyzické osoby bez občanské příslušnosti stejné postavení jako státní občané. Nicméně existují oblasti veřejného práva, která jsou vyhrazena pouze státním občanům, např. právo přístupu k veřejným úřadům nebo volební právo. Souhrnně je subjektem občanské neposlušnosti obyvatelstvo státu.⁸³

Význam pojmu „občanská“ v sousloví „občanská neposlušnost“ vyjadřuje svobodného člověka – občana lidské obce, a nelze jej vnímat v tomto kontextu jako formulování příslušnosti tohoto subjektu ke státu.

uchýlit tehdy, jsou-li ohrožena jeho základní práva a svobody a on se jich nemůže dovolat prostřednictvím orgánů státní moci, resp. náležitou právní procedurou“ Viz PŘIBÁŇ, Jiří. Hranice práva a tolerance: úvahy o liberálnosti a právním státě v postmoderní situaci. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. s. 63.

⁸² KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. s. 88.

⁸³ PINZ, Jan. *Občanská neposlušnost v moderním právním státě*. In: *Časopis pro právní vědu a praxi* č. 3/1998 s. 533–535. Jan Pinz se shoduje s názorem Johna Rawlse. Podle nich je koncept občanské neposlušnosti vhodný pro demokratické režimy.

Ze svého určení významu adjektiva „občanská“ poté Jan Pinz usuzuje, že pro koncept občanské neposlušnosti není v autoritativních režimech příliš prostoru.⁸⁴

2.9 Objekt občanské neposlušnosti

Objektem občanské neposlušnosti je jednání, kterým státní orgány porušují lidská a občanská práva. Může jím rovněž být zneužívání veřejné moci ve státě. Ve většině případů se jedná o nespravedlivé chování výkonné moci (exekutivy, tedy vládních či správních autorit). Akty občanské neposlušnosti mohou být namířeny i proti soudní moci, jelikož platný právní řád není schopen pojmut celkový obsah práva. Závazné a účinné právní předpisy mohou být v rozporu s lidskými a občanskými právy, s přirozenými právy nebo s mezinárodním právem.⁸⁵

V této souvislosti je na místě připomenout Kingův citát, jenž se sice vztahuje k totalitnímu režimu, ale pregnantně vyjadřuje přesvědčení o možnosti pochybení právního systému: „*Nikdy nezapomínejme, že vše, co Hitler prováděl v Německu, bylo „legální“ a vše, co vykonávali maďarští bojovníci za svobodu na území Maďarska, bylo „nelegální.“*“⁸⁶ Rovněž Jan Pinz upozorňuje, že zkušenosti s totalitními režimy ve 20. století, v nichž mohl oficiální zákonodárce zakotvit libovolné pravidlo v právním řádu, vedly k přehodnocení bezmezná víry v právní pozitivismus. Poukazuje proto na rozlišování politiky vládní a státní. V ideální případě by se měla státní a vládní politika překrývat, mnohdy tomu tak ale ve skutečnosti není a zájmy vládní politiky se vylučují se zájmy občanské společnosti, a jsou tedy protistátní. Občanská neposlušnost usiluje o to, by „*každá vládní politika byla státní, a sloužila celé společnosti.*“⁸⁷

⁸⁴ Tamtéž. 533–535.

⁸⁵ Tamtéž. 533–535.

⁸⁶ KING, Martin Luther. Dopis z birminghamské vězení. In: BROŽ, I. a kol. (eds.). *Odkaz naděje. Vybrané projevy a články*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2012. s. 149–150.

⁸⁷ PINZ, Jan. *Občanská neposlušnost v moderním právním státě*. In: *Časopis pro právní vědu a praxi* č. 3/1998 s. 533–535.

Občan státu a fyzická osoba pobývající na určitém území se mohou zaměřovat na odlišné akty občanské neposlušnosti. Občan může vyjádřit svůj nesouhlas porušením státoobčanských subjektivních povinností, např. odpor k militarismu odmítnutím branné povinnosti. Fyzická osoba pobývající na určitém území⁸⁸ volí k ukázání svého protestního názoru neuposlechnutí veřejnoprávních subjektivních povinností, např. neuposlechnutí výzvy příslušníka policie. Aby byla naplněná skutková podstata občanské neposlušnosti, musí být porušení zákonných povinností doprovázeno neskrývanou kritikou mocenské autority a vzájemnou interakcí mezi aktérem občanské neposlušnosti a jejím adresátem.⁸⁹

2.10 Vztah legitimacy a legality

Legalita občanské neposlušnosti označuje její akceptovatelnost z hlediska pozitivního práva. Legitimita poté představuje možnosti jejího ospravedlnění z morálního a filozofického hlediska.⁹⁰

Legalita občanské neposlušnosti vyplývá ze skutečnosti, že i v demokratickém právním státě mohou být legální ustanovení nelegitimní. Legitimitou jsou v tomto případě myšleny obecně uznávané morální zásady. Právo je třeba vnímat jako živý organismus, který se dotváří a rozšiřuje na základě společenského, politického, ekonomického a sociálního vývoje. Jedná se o proces neukončený, a proto může obsahovat určité omyly. Ve většině demokratických států je ustanoveno trojí čtení parlamentní předlohy zákona, což umožňuje jejich několikačetné revize. Stát se tedy snaží případným právním pochybením aktivně předcházet sebeopravnými mechanismy. Schopnost demokratického právního státu reflektovat a aktivně zasahovat proti svým nedokonalostem posiluje důvěru občanů v legitimizaci.⁹¹ Pokud stát nedostatečně brání práva a svobody svých

⁸⁸ Na fyzickou osobu pobývající na určitém území se nevztahuje branná povinnost.

⁸⁹ PINZ, Jan. *Občanská neposlušnost v moderním právním státě*. In: Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1998 s. 533–535.

⁹⁰ KOZÁK, Jiří. *Občanská neposlušnost z perspektivy práva právní teorie*. In: Právník. r. 152. č. 4/2013. s. 316–376.

⁹¹ DWORKIN, Ronald. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001. s. 259.

občanů, mají lidé právo využít svých původních práv suveréna, jakožto „strážce legitimacy.“⁹²

Jan Pinz vztah mezi legalitou a legitimitou občanské neposlušnosti shrnuje v následujícím citátu: „*Občanská neposlušnost napomáhá souladu mezi legalitou a legitimitou moci, protože vychází z koncepce nedělitelnosti suverenity občanské společnosti, kdy každý občan předal ve prospěch celku representovaného státem jenom část své sociální moci a nezbavil se tak svého základního práva zakročit proti nehodnému representantu.*“⁹³

Existují dva přístupy k legitimitě nelegálních činů občanské neposlušnosti. Liberálové (John Rawls, Ronald Dworkin) pokládají protizákonnou akci za legitimní, pokud byla zaměřena na obranu individuálních práv. Radikálně-demokratické pojetí občanské neposlušnosti (Jean L. Cohen, Andrew Arato) ospravedlňuje nelegální činy obranou nebo šířením demokracie.⁹⁴

2.11 Legitimita občanské neposlušnosti

Ronald Dworkin ospravedlňuje občanskou neposlušnost třemi způsoby. První ji legitimizuje na základě osobní morální integrity (*integrity-based*). Druhý způsob odůvodňuje občanskou neposlušnost na základě uplatnění spravedlnosti (*justice-based*), při němž je obhajováno právo utlačované menšiny před utiskující většinou. Jako příklad pak Dworkin uvádí protestující proti válce ve Vietnamu, jejichž prvotním motivem k odporu podle něj nebylo vlastní svědomí, ale boj proti nespravedlivému politickému programu, jenž ignoroval zájmy domácí menšiny v boji za lidská práva a zájmy jiného národa v případě války. Poslední legitimní důvod k odpírání poslušnosti pak Ronald Dworkin vidí ve snaze menšiny napravit chybné rozhodnutí většiny, které není v souladu s veřejným zájmem společnosti.

⁹² HABERMAS, Jürgen a Josef VELEK. *Diskursivní teorie liberální demokracie*. s. 220.

⁹³ PINZ, Jan. *Občanská neposlušnost v moderním právním státě*. In: *Časopis pro právní vědu a praxi* č. 3/1998 s. 533–535.

⁹⁴ BARŠA, Pavel. *Občanská neposlušnost v současné politické teorii*. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In: *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. s. 55.

Tento typ je založený na základě hodnocení politiky (*policy-based*). Podnětem k vytvoření klasifikace občanské neposlušnosti a vzorem k jejímu třetímu modelu stálo Ronaldu Dworkinovi německé hnutí proti rozmístění jaderných raket.⁹⁵

Sám Dworkin si uvědomoval problematičnost svého kategorizování, které americké protesty proti válce ve Vietnamu omezovalo na požadavek dodržování lidských práv a německé hnutí proti jaderným zbraním na požadavek demokratické politické participace.⁹⁶

Rovněž považují Dworkinovu typologii občanské neposlušnosti založenou na legitimních způsobech jednání občana za rozporuplnou. Henry David Thoreau se při odmítnutí platit daň z hlavy kvůli válce v Mexiku a otrokářství dopustil občanské neposlušnosti na základě svého svědomí. Ale copak nechtěl zároveň bránit práva menšiny (otroků a Mexičanů)? Jistě si přál i změnu tehdejší politiky USA, ale vzhledem k tomu, že upřednostňoval koncipování svých myšlenek v ústraní před veřejným vystupováním, nespadal by do kategorie zaměřené na reformu politiky.

2.12 Smysl občanské neposlušnosti

Smyslem je ukázat vládnoucím orgánům nesouhlas s jejich politickou činností, odhodlanost zřít se autority vůči nim, a přesvědčit je ke změně jejich jednání. Ronald Dworkin s ohledem na svůj angloamerický původ (*common law*)⁹⁷ přiznával občanské neposlušnosti podíl na spravedlivém zákonodárství. Občanská neposlušnost však přesahuje právní rozměr činů a zaměřuje se rovněž na ten politický, mravní a edukační.⁹⁸ Může na ni být nahlíženo i jako na prostředek k rozpoutání veřejné diskuze. Takto interpretuje Andrew Arato (1944–) a Jean L. Cohenová (1946–)

⁹⁵ DWORKIN, Ronald. Civil disobedience and nuclear protest. In: *Matter of principle*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press, 1985. s. 104–116.

⁹⁶ COHEN Jean L. a Andrew ARATO. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992. ISBN 0262031779. s. 584–585.

⁹⁷ Common law je anglosaský právní systém, v němž jsou považována soudní rozhodnutí za zdroj práva.

⁹⁸ Viz Španělský filozof Falcon Y Tella. s. „Aspekt komunikace“

německé mírové hnutí proti rozmístění jaderných raket v 80. letech. Na rozdíl od Ronalda Dworkina (1931–2013), jenž za celým protestním hnutím spatřuje snahu o změnu kolektivních cílů společnosti,⁹⁹ protože většina se rozhodla v neprospěch společného zájmu. Arato a Cohenová dodávají celé mírové organizaci legitimitu jejím cílem, kterým bylo: „rozšíření veřejného dialogu a debaty do oblastí, které předtím byly rezervovány státním byrokraciím a státní rezóně....“¹⁰⁰

2.13 Test zákonnosti

V některých případech občanské neposlušnosti může po pravomocném soudním rozhodnutí dojít k podání podnětu k jeho přezkoumání. V soudních procesech může být občanská neposlušnost vůči státním orgánům znevýhodněna, jelikož soudní rozhodnutí upřednostňuje právní legitimitu. Toto soudní rozhodnutí je však platné pouze pro daný případ a danou dobu. Následně se legitimizační diskuze přesouvá do jiných diskuzních sfér, kde probíhá střet obou názorových rovin. Pokud jsou protestní argumenty opodstatněné, dostatečně hlasité a srozumitelně artikulované může výsledek názorové konfrontace změnit podobu právního řádu, tedy i právní legitimitu. V těchto záležitostech se jedná o integraci politických a etických požadavků do právního řádu.¹⁰¹ Jedná se o procesní krok – soudní test zákonnosti nebo ústavnosti (*test case*). V českém právním prostředí bude většina kauz týkajících se občanské neposlušnosti postoupena k ústavnímu přezkumu za účelem dovést případ k ústavnímu soudu a napadnout ústavní stížností takovou interpretaci práva, jež považuje případ občanské neposlušnosti za trestný čin. Za těchto okolností občanská neposlušnost participuje na tvorbě práva skrze běžné soudní procedury vytvářením nových právních předpisů. Pokud budou protizákonné akty občanské neposlušnosti soudem

⁹⁹ Podle Dworkinovy typologie občanské neposlušnosti se jedná o typ založený na hodnocení politiky (*policy-based*), který je založen na rozdílném výkladu veřejného zájmu společnosti.

¹⁰⁰ COHEN, Jean L. a Andrew ARATO. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass.: MIT Press, c1992. ISBN 0262031779. s. 584–585.

¹⁰¹ KOZÁK, Jiří. *Občanská neposlušnost z perspektivy práva právní teorie*. In: Právník. r. 152. č. 4/2013. s. 361–376.

posléze uznány jako od počátku legální, nebude se podle Jiřího Kozáka jednat o občanskou neposlušnost v jejím pravém slova smyslu.¹⁰²

Pokud by bylo tímto prizmatem nahlíželo na čin Rosy Parksové (1913–2005), nespadal by do kategorie případů občanské neposlušnosti, jelikož jejím cílem bylo zrušit nespravedlivé segregáčnické zákony. S tímto Kozákovým vymezením občanské neposlušnosti se tudíž neztotožňuji a vnímám čin Rosy Parksové jako typický příklad občanské neposlušnosti. Za jeden z příznačných znaků občanské neposlušnosti považuji tzv. „zpětné cíle“ (*backward-looking aims*), které vyjadřují protest proti platné právní normě.

Testu zákonnosti se věnuje i Ronald Dworkin, jenž ve svých tezí o zákonnosti občanské neposlušnosti vychází z předpokladu, že v americké ústavě jsou obsaženy základní morální principy. Z tohoto přesvědčení vyplývá, že všechny právní předpisy, instituce nebo konkrétní politiky, které občan pokládá za nespravedlivé, jsou protiústavní. Pavel Barša má k tomuto pojetí jisté výhrady a upozorňuje, že i znění ústavy podléhá vývoji společenských institucí. Podle Dworkina je právo „testovat zákon“ prostředek k ověřování, zda je zákon spravedlivý.¹⁰³ Barša tedy glosuje Dworkinův přístup¹⁰⁴ k občanské neposlušnosti jako „*krajní případ soudního testování*.“¹⁰⁵

¹⁰² KOZÁK, Jiří. *Občanská neposlušnost z perspektivy práva právní teorie*. In: Právník. r. 152. č. 4/2013. s. 361–376.n

¹⁰³ BARŠA, Pavel. *Občanská neposlušnost v současné politické teorii*. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. s. 51.

¹⁰⁴ Je třeba mít na paměti, že Dworkin akceptuje občanskou neposlušnost až po vyčerpání běžných způsobů politické participace jako pasivní a aktivní volební právo. Viz *Aspekt komunikace*.

¹⁰⁵ BARŠA, Pavel. *Občanská neposlušnost v současné politické teorii*. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. s. 57

3 Rosa Parksová

Za jeden z nejryzejších příkladů občanské neposlušnosti považují protestní čin Rosy Parksové. Domnívám se, že v jejím případě nešlo o využití práva na odpor, jelikož jejím úmyslem bylo zrušení konkrétních zákonů diskriminujících černošskou komunitu. Nechtěla ve Spojených státech amerických uskutečnit státní převrat a změnit politické zřízení.

Následující kapitola bude věnována jejímu životu a analýze jejího aktivního odporu vůči nespravedlivým segregacním zákonům v USA. Jednání Rosy Parksové bude zkoumáno na základě vymezených znaků občanské neposlušnosti, které pokládám za určující a oddělující ho od kriminálních činů. Dále je zde zohledněn kontext doby, jelikož přestože se Spojené státy deklarovaly za liberálně-demokratický stát a ostatní státy je za něj rovněž považovaly, z následujících řádků je zřejmé, že zákonodárství ve vztahu k Afroameričanům systematicky potlačovalo jejich občanská práva.¹⁰⁶

Čin Rosy Parksové semknul afroamerickou komunitu a povzbudil ji ve vůli bojovat proti diskriminačním zákonům, což se odrazilo v přes rok trvajícím bojkotu autobusové dopravy v Montgomery. Přestože odmítání cestovat autobusy splňuje některé znaky občanské neposlušnosti, jako je nenásilí nebo zveřejnění požadavků směrem k představitelům města, za občanskou neposlušnost být pokládáno nemůže, jelikož zde nedošlo k překročení zákona. Je však třeba připustit, že vůdce bojkotu Martin Luther King (1929–1968) byl za organizování protestního jednání Afroameričanů obžalován za porušení vyhlášky o zásahu do podnikání a strávil dva dny ve vězení.¹⁰⁷ Je však otázkou, zda King o překročení tohoto nařízení předem věděl, anebo jestli proti němu bylo úmyslně použito představiteli města Montgomery jako záminka pro jeho uvěznění. V širším povědomí je Martin

¹⁰⁶ Viz Podkapitola Kontext doby a rasová segregace.

¹⁰⁷ Dostupné z <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/life-and-words-martin-luther-king-jr-part-1-2/> [citováno 31. 1. 2019].

Luther King považován spolu s Mahátmou Gándhím za nejvýznamnější aktivisty řídící se idejemi občanské neposlušnosti.

3.1 Dětství Rosy Parksové a její život před 1. prosincem 1955

Rosa Parksová je pokládána za jednu z nejznámějších osobností boje za práva Afroameričanů ve Spojených státech amerických, což dosvědčuje i přezdívka Kongresu Spojených států amerických „První dáma lidských práv“ (*The first lady of civil rights*) a „Matka hnutí za svobodu“ (*The mother of the freedom movement*). Její aktivistické jednání vedlo k rozvoji afroamerického hnutí za lidská práva a v konečném důsledku ke zrušení diskriminačních zákonů.

Rosa Parksová se narodila jako Rosa Louise McCauleyová 4. února 1913 v Tuskegge ve státě Alabama. Mezi jejími předky byly i Evropané a nativní Američané. Její pradědeček z matčiny strany byl skotsko-irského původu a její prababička z otcovy strany byla čerokíjsko-krického. Kvůli pravidlu „jedné kapky krve“ (*One drop rule*)¹⁰⁸ byly oba její rodiče považováni za Afroameričany. Po rozchodu rodičů se odstěhovala s matkou do Pine Level, blízko hlavního města státu Alabama, do Montgomery. Vyrostla na farmě matčiny rodiny. Všichni členové rodiny byly členy Africké evangelické církve (A. M. E. Church, *The African Methodist Episcopal Church*).

V roce 1932 se Rosa vdala za holiče Raymonda Parkse a přestěhovala se do Montgomery. V roce 1943 se po vzoru svého manžela stala členkou lidskoprávní organizace *National Association for Advancement of Colored*

¹⁰⁸ Pravidlo „jedné kapky krve“ je sociální a právní pravidlo rasové klasifikace, které určuje, že pokud pochází jeden předek ze subsaharské Afriky, je daná osoba automaticky považována za černocha (*Negro*). Tento princip byl uzákoněn v jednotlivých státech USA v první polovině 20. století. Vedl k posílení společenské nerovnosti a sociální stratifikaci v USA. Z černošského obyvatelstva se vyvinula společenská vrstva s nízkým sociálním statutem a upevňovala se rasová segregace. Pokud pocházela osoba z manželství, v němž rodiče pocházeli z odlišných socioekonomických či etnických skupin, byla automaticky osoba (*hypodescent*) zařazována do skupiny s nižším sociálním statutem. Dostupné on-line https://web.archive.org/web/20100814151158/http://highered.mcgrawhill.com/sites/0072500506/student_view0/chapter5/faqs.html [citováno 31. 1. 2019].

People (NAACP, „Národní asociace pro zvýhodňování barevných lidí“).¹⁰⁹ Ve stejném roce byla zvolena tajemnicí této organizace. Jako jediná žena ve vedení čelila předsudkům kvůli svému pohlaví. Prezident montgomeryské NAACP Edgar Nixon (1899–1987) zastával názor, že ženino místo je v kuchyni.¹¹⁰

Rok poté založila spolu s Recy Taylorovou organizaci Výbor pro rovnocennou spravedlnost (*The Committee for Equal Justice*), která vznikla jako reakce na přepadení a znásilnění Taylorové šesti muži bílé pleti. Přestože byly pachatelé zruďného zločinu odhaleni, byly u soudu velkou porotou (*grand jury*) omilostněny. Poté Rosa Parksová ze své pozice tajemnice NAACP cestovala po Alabamě a sbírala případy rasově motivovaných zločinů – policejní brutalitu, nevyřešené vraždy, znásilnění nebo zastrašování voličů.¹¹¹

Postupně se celému případu dostalo velké mediální pozornosti a celonárodní podpory. Nakonec guvernér Alabamy Chauncey Sparks (1884–1968) pod velkým tlakem veřejnosti souhlasil s přezkoumáním rozhodnutí velké poroty (*grand jury*), jež osvobodila usvědčené násilníky. Začaly se objevovat ale i obviňování Výboru, že celý rasově motivovaný sexuální zločin je zneužíván pro předvolební kampaň komunistů. Recy Taylorová čelila opakovaným výhrůžkám smrti a její dům byl zapálen. Přestože nebyl v případě Taylorové vynesena žádný rozsudek, jeho význam tkví v rozšíření povědomí o sexuálním násilí páchaném na afroamerických ženách. Pozitivní dopad měl i na další oběti těchto brutálních činů, které tyto traumatizující události oznamovaly NAACP a ministerstvu spravedlnosti. Sama Rosa Parksová přiznala, že její nenásilný aktivismus v boji za lidská práva měl svůj počátek v případě Recy Taylorové a v práci pro Výbor.¹¹²

¹⁰⁹ Slosloví *Colored People* („barevní lidé“) bylo používáno jako slušnější označení pro černochoy a severoamerické Indiány.

¹¹⁰ "Women don't need to be nowhere, but in the kitchen." Viz OLSON, Lynne. *Freedom's Daughter: The Unsung Heroines of the Civil Rights Movement from 1830 to 1970*. New York: Scribner 2001. s. 97.

¹¹¹ MCGUIRE, L. Danielle, *At the Dark End of the Street: Black Women, Rape, and Resistance a New History of the Civil Rights Movement from Rosa Parks to the Rise of Black Power*. New York: Vintage Books, 2011 s. 13.

¹¹² THEOHARIS, Jeanne. *The Rebellious Life of Mrs. Rosa Parks*. Boston: Beacon Press, 2013. s. 23.

Noviny *The Chicago Defender* nazvaly celé toto tažení proti sexuálnímu násilí na ženách za největší kampaň za genderovou a rasovou spravedlnost v posledním desetiletích.¹¹³

Se svým manželem se účastnila veřejných shromáždění pořádaných Komunistickou stranou USA, nikdy se však nestala její členkou. Vystřídala různá zaměstnání od švadleny až po pomocnou zdravotní sestru. V létě roku 1955 navštívila vzdělávací centrum pro aktivismus v oblasti zaměstnanecké a rasové rovnosti *Highlander Folk School* v Monteagle v Tennessee. Zde byla jejím mentorem občanskoprávní aktivistka Septima Poinsette Clark (1898–1987), jež se snažila svými vzdělávacími kurzy zvýšit občanské povědomí u Afroameričanů, a tím ve svém důsledku přispět k zvýšení jejich úsilí v boji za občanská práva. Septima Poinsette Clark byla jedním z prvních představitelů černošského hnutí, který si uvědomoval důležitost vzdělání tváří v tvář nespravedlivému právnímu systému.¹¹⁴

3.2 Kontext doby a rasová segregace

V americké společnosti, zvláště na Jihu Spojených států amerických,¹¹⁵ byla rasová segregace hluboce zakořeněna, což dokládá skutečnost, že veřejné vzdělávání¹¹⁶ bylo od počátku¹¹⁷ oddělené. Na konci 19. a začátku 20. století byly do jednotlivých právních řádů států Jihu, v němž byl legislativní proces ovládnut demokratickou stranou,¹¹⁸ přijaty tzv. *Jim Crow laws*. Uzakoňovaly nekompromisní rasovou segregaci, která oddělovala

¹¹³ „*The strongest campaign for equal justice to be seen in a decade*. Viz THEOHARIS, Jeanne. *The Rebellious Life of Mrs. Rosa Parks*. s. 22.

¹¹⁴ „*Knowledge could empower marginalized groups in ways that formal legal equality couldn't*. Viz BROWN-NAGIN, Tomiko. *The Transformation of a Social Movement into Law? the SCLC and NAACP's campaigns for civil rights reconsidered in the light of the educational activism of Septima Clark*. In: *Women's History Review*. Harvard University. Vol. 8. 2006. s. 81–137.

¹¹⁵ Za Jih USA je zde označováno 13 států bývalé Konfederace (1861–1865) – Jižní Karolína, Mississippi, Florida, Alabama, Georgie, Louisiana, Texas, Virginie, Arkansas, Severní Karolína, Tennessee, Missouri a Kentucky. Dnes se k Jihu USA řadí také Delaware, Oklahoma a Maryland.

¹¹⁶ Školy přestaly být oddělené v roce 1954, kdy v soudním sporu *Brown v. Board of Education* zvítězil afroamerický aktivista Oliver Brown (1918–1961).

¹¹⁷ „Počátkem“ je zde míněn r. 1865, konec Americké občanské války (1861–1865).

¹¹⁸ BARTLETT, Bruce. *Wrong on Race: The Democratic Party's Buried Past*. St. Martin's Press. 2008. s. 24.

veřejná zařízení a dopravní prostředky pro bílé a černošské nebo původní¹¹⁹ obyvatelstvo USA. Právní doktrínou legalizující segregaci veřejných institucí se stalo sousloví „Odděleně ale rovnocenně“ (*Separate but Equal*), což mělo zaručovat stejnou právní ochranu i stejně kvalitní veřejné služby pro Američany bílé i černé barvy pleti.¹²⁰

Tak tomu však nebylo. Veřejná zařízení určená pro černochoy byla podfinancována, nebo dokonce chyběla úplně. V praxi tedy tzv. *Jim Crow laws* institucionalizovaly znevýhodnění Afroameričanů a amerických Indiánů v ekonomické,¹²¹ vzdělávací a sociální sféře. Daly vzniknout odděleným veřejným školám, veřejným prostranstvím, veřejné dopravě, toaletám, restauracím nebo odděleným kašnám pro osoby jiné než bílé barvy pleti.¹²² V roce 1913 americký prezident Woodrow Wilson (1856–1924) schválil rasovou segregaci ve státní správě.¹²³

Na počátku 20. století státy na jihu USA přijaly nové volební zákony, které prakticky zbavovaly volebního práva Afroameričany a chudé občany bílé pleti. Aby bylo Afroameričanům umožněno volit, museli zaplatit volební daň a složit tzv. zkoušky z vyspělosti.¹²⁴ Argument proti aktivnímu volebnímu právu černochoů a amerických Indiánů spočíval v „bílých primárních volbách“ (*white primaries*)¹²⁵. Vycházel z předpokladu, že politické strany jsou dobrovolné organizace a mohou si svobodně určovat

¹¹⁹ Původním obyvatelstvem jsou zde nazýváni američtí Indiáni (*American Indians, Native Americans*).

¹²⁰ ANDERSON, Henry Clay. *Separate, But Equal: Images from the Segregated South*. Public Affairs. 2004. s. 14–19.

¹²¹ V roce 1939 dosahoval na Floridě průměrný roční plat bělošského učitele 1 148 \$, zatímco černošský učitel dostal za stejnou práci zapláceno pouze 585 \$. Viz FLORIDA EDUCATION ASSOCIATION. *Report on the Educational Opportunities for Negroes in Florida*. 1941. State Archives of Florida: Collection M86-11, Box 04, Folder 5, p. 3.

¹²² FREMON, K. David. *The Jim Crow Laws and Racism in American History*. New York: Enslow Publishers. 2000 s. 18–26. ISBN 0766012972.

¹²³ GARDNER, R. Michael. *Harry Truman and Civil Rights*. Southern Illinois University Press. 2003. s. 108.

¹²⁴ Mezi lety 1876 až 1915 bylo volební právo vázáno na úspěšné složení testu gramotnosti. V roce 1915 byl tento test u bělochů na základě případu *Guinn v. Spojené státy americké* zrušen. U Afroameričanů však test gramotnosti přetrvával.

¹²⁵ Primární volby ve většinovém politickém systému, který je v USA, o nominaci do voleb rozhodují pouze členové příslušné strany. Primární volby jsou obzvláště významné v případě prezidentských voleb.

podmínky svého členství. Samotné Rose Parksové se podařilo získat volební právo v roce 1945 až po třech neúspěšných pokusech.¹²⁶

Je příznačné, že na přelomu století a v první dekádě 20. století poklesl počet teroristických aktivit Ku-klux-klanu,¹²⁷ což může být podle některých historiků zdůvodňováno formálním zakotvením bělošské nadvlády v právním řádu USA.¹²⁸

Velká hospodářská krize na počátku 30. let vážně zasáhla černošskou komunitu po celých Spojených státech. Ve srovnání s nezaměstnanými bělochy dostávali Afroameričané menší finanční podporu od státu. Vinou nevhodně vytvořeného programu Vládní skupiny pro obnovu hospodářství *National Recovery Administration* (NRA),¹²⁹ jenž finančně podporoval pouze bělochy, kteří si poté nemuseli najímat sezonní afroamerické pracovníky, přišlo o práci odhadem půl milionu Afroameričanů.¹³⁰ Rasistické smýšlení převládající v myslích Američanů se projevilo i v tom, že někteří propouštěli černochoy, a raději zaměstnávali bělochy, jelikož jim nově uzákoněná minimální mzda připadala pro černochoy příliš vysoká.¹³¹

S diskriminací se setkávaly černošské a indiánské děti již od útlého dětství. Možnosti jejich vzdělávání byly velmi omezené. Když v roce 1933 ukončila již vdaná Rosa Parksová střední školu,¹³² dosahovalo středního

¹²⁶ WHITAKER, Matthew. *Icons of Black America: Breaking Barriers and Crossing Boundaries*. Calif. : Greenwood 2011. s. 690.

¹²⁷ Pojem Ku-klux-klan (KKK) zahrnuje militantní organizace, které prosazují nadvládu bílých, rasismus, antisemitismus a některá i antikomunismus. Jejich vznik v roce 1865 se dává do souvislosti s koncem Občanské války a zrušením otroctví.

¹²⁸ PEGRAM, Thomas R. *One Hundred Percent American: The Rebirth and Decline of the Ku Klux Klan in the 1920s*. New York: Ivan R. Dee. 2011 s. 47–88.

¹²⁹ Afroameričané začali vládní skupinu *National Recovery Administration* (NRA) přezdívat „Negro Removal Act“, jelikož její zásahy do americké ekonomiky jim způsobovaly mnohdy existenční potíže. Viz FONER, Philip S. *Organized labor and the Black Worker, 1619–1981*. Chicago: Haymarket Books. 2018. s. 200.

¹³⁰ BARTLETT, Bruce. *Wrong on Race: The Democratic Party's Buried Past*. s. 34.

¹³¹ FONER, Philip S. *Organized labor and the Black Worker, 1619–1981*. s. 200.

¹³² Zřizovatelem této střední škola byla *Alabama State Teachers College for Negroes*.

stupně vzdělání méně než 7 % afroamerických dívek.¹³³ Dalším příkladem útlaku může být skutečnost, že školní autobusy byly přístupné pouze dětem bílé pleti. Děti ostatní barvy pleti musely chodit do školy pěšky. Sama Rosa Parksová vzpomínala, že toto byly jedny z prvních situací, kdy si jako dítě uvědomila, že jako Afroameričan nemá stejná práva jako běloch: „*I'd see the bus pass every day But to me, that was a way of life; we had no choice but to accept what was the custom. The bus was among the first ways I realized there was a black world and a white world.*“¹³⁴ Od 30. let 20. století opět rostl počet místních organizací sdružených pod Ku-klux-klan. Bojovaly proti zaměstnaneckým odborům, jež umožňovaly práci černošům. Svoji nenávist dávaly otevřeně najevo zapalováním černošských domů v městských čtvrtích střední třídy. Teroristické akce Ku-klux-klanu byly namířeny i proti republikánům, kteří bránili černošská práva.¹³⁵ Rosa Parksová uvádí, že si pamatuje, jak při jednom pochodu Ku-klux-klanu přes Pine Level, hlídal její dědeček dům s pistolí v ruce.¹³⁶

Postupem času se stalo ve veřejných autobusech v Montgomery zvykem, že pokud pro člověka bílé pleti nebylo volné místo k sezení, musel mu Afroameričan uvolnit svoje.¹³⁷ První čtyři řady (deset předních míst) byly rezervovány pro občany bílé pleti. Lidé jiné pleti museli sedět v zadních částech autobusu. Bylo pro ně určeno deset zadních sedadel, přestože většinou tvořili více než 75 % všech cestujících. Zbýlých šestnáct míst bylo určeno pro kteréhokoliv cestujícího, ale řidičovou povinností bylo nenechat bělochy stát, pokud Afroameričané sedí. Každý řidič autobusu mohl podle svého uvážení pohybovat s cedulí „Barevní“ (*Coloured*), jež určovala Afroameričanům jejich sedadla. Afroameričané nemohli sedět přes uličku

¹³³ ROTHSTEIN, Richard. *The Color of Law: A Forgotten of How Our Government Segregated America*. New York: Liveright. 2017. s. 135.

¹³⁴ RUSH, Ashby. *Rosa Parks*. London: Sterling. 2008. s. 35.

¹³⁵ MCWHORTER, Diane. *Carry Me Home: Birmingham, Alabama, The Climactic Battle of the Civil Rights Revolution*. New York: Touchstone Book. 2002. s. 75.

¹³⁶ HARRINGTON, Walt. *A Person Who Wanted To Be Free*. In: Washington Post Magazine. Vol. 141. No. 176. November 8. 1995. Dostupné z <https://web.archive.org/web/20170805101606/http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CREC-1995-11-08/html/CREC-1995-11-08-pt1-PgE2135-2.htm> [citováno 31. 1. 2019].

¹³⁷ *Browder v. Gayle*. 142 F. Supp. 707 (1956)

ve stejné řadě s občany bílé pleti. Pokud seděli běloši v předních řadách, musel Afroameričan po zaplacení jízdného vystoupit a znovu nastoupit do autobusu zadními dveřmi.¹³⁸ Parksová ve svých vzpomínkách popisuje příhodu, jak jednou za deště po zaplacení jízdného vystoupila z autobusu, chtěla do něj opět nastoupit zadními dveřmi a mezitím se řidič James F. Blake (1912–2002) rozjel.¹³⁹ Podle vlastních slov byla Parksová rozhodnutá víckrát s tímto řidičem nejezdit.¹⁴⁰

3.3 Čin občanské neposlušnosti

Ve čtvrtek 1. prosince cestovala Rosa Parksová autobusem po centru Montgomery. Zpočátku si nevšimla, že řidičem je James F. Blake, jenž jí ujel v dešti v roce 1943. Posadila se do páté řady, tedy do první, kam měli povoleno sednout si Afroameričané. Autobus pokračoval dále svojí obvyklou trasou. Na příští zastávce do autobusu nastoupili běloši. James F. Blake si všiml, že místa jim určená jsou plně obsazena a oni musí stát. Zvedl se tedy od volantu a umístil ceduli se slovem *Coloured* až za sedadlo Parksové, tak aby byla spolu s dalšími třemi Afroameričany donucena si přesehnout.¹⁴¹ Tři Afroameričané se zvedli ze svých míst a odešli do **zadních** částí autobusu. Rosa Parksová však zůstala sedět. Jelikož se nezvedla¹⁴² ani na opakovaně výzvy, zavolal James F. Blake do ústředny autobusové společnosti. Se souhlasem nadřízeného pak kontaktoval policii. Parksová byla zatčena a obžalována z porušení městské vyhlášky kapitoly 6, § 11 v Montgomery.

¹³⁸ GARROW, David. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*. William Morrow Paperbacks. 2004 s. 13.

¹³⁹BLAKE, James F. *Alabama*. In: The Guardian. 2002. Dostupné z <https://www.theguardian.com/news/2002/mar/27/guardianobituaries> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁴⁰ WOO, Elaine. *She Set Wheels of Justice in Motion* In: Los Angeles Times. October 25 2005. Dostupné z <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-oct-25-na-parks25-story.html> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁴¹ WILLIAM, Donnie – Wayne GREENHAW *The Thunder of Angels: The Montgomery Bus Boycott and the People who Broke the Back of Jim Crow*. Chicago Review Press. 2005 p. 48.

¹⁴² Rosa Parksová nebyla prvním Afroameričanem, který odmítl na výzvu řidiče uvolnit své místo bílému spolucestujícím. Pro svůj nesouhlas si vybral stejný způsob protestu i Bayard Rustin (1942), Irene Morgan (1946), Lillie Mae Bradford (1951), Sarah Louise Keys (1952), Claudette Colvinová (1955), Aurelia Browder (1955), Susie McDonald (1955) a Mary Louise Smith (1955).

Ještě téhož večera byla Parksová na kauci,¹⁴³ kterou za ni zaplatil prezident NAACP Edgar Nixon a její přítel a právní zástupce Clifford Durr (1899–1975), propuštěna.¹⁴⁴

V pondělí 5. prosince byla Parksová shledána vinou a byla jí vyměřena pokuta deset dolarů za porušení městské vyhlášky a čtyři dolary za soudní výlohy. Parksová pokutu zaplatila. Vyhláška explicitně nenařizovala rasovou segregaci a dávala prostor pro rozhodnutí řidičů. Ti ale většinou nesympatizovali s Afroameričany a dále museli dohlédnout na to, aby žádný běloch nemusel stát, pokud by občan černé pleti seděl.¹⁴⁵

3.4 Analýza činu

Neuposlechnutí výzvy uvolnit sedadlo je ze své podstaty nenásilný čin. To, že jednala Rosa Parksová v souladu se svým svědomím a ve víře boje proti nespravedlnosti, je možné doložit na jejím předešlém soustavném úsilí boje za práva Afroameričanů, zvláště černošských žen, a na její činnosti v NAACP. Občanskoprávní problematice se tedy věnovala delší dobu a rozšiřovala si v této oblasti své znalosti, mimo jiné tím, že navštěvovala vzdělávací centrum pro aktivismus *Highlander Folk School* v Montegale v Tennessee.

Parksová o překročení vyhlášky předem neinformovala veřejnost ani státní autority, jelikož se i podle jejích slov jednalo na spontánní reakci na zřejmou diskriminaci a rovněž roli v tom, pravděpodobně hraje fakt, že pokud by uveřejnila úmysl ignorovat rozkazy řidiče autobusu, byla by zadržena.

¹⁴³ Montgomery City Code. *IIT Chicago-Kent Law Library Blog*. February 2, 2013. Dostupné z <http://blogs.kentlaw.iit.edu/library/exhibits/montgomery-1955/images-documents/montgomery-city-code/> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁴⁴ PHIBBS, Cheryl. *The Montgomery Bus Boycott: A History and Reference Guide*. New York: Greenwood 2009 s. 15.

¹⁴⁵ Montgomery City Code. *IIT Chicago-Kent Law Library Blog*. February 2, 2013. Dostupné z <http://blogs.kentlaw.iit.edu/library/exhibits/montgomery-1955/images-documents/montgomery-city-code/> [citováno 31. 1. 2019].

Určitý význam v odmítnutí výzvy řidiče autobusu může hrát i skutečnost, že s ním Parksová měla předchozí negativní zkušenost. Na druhou stranu je nutné připustit, že se James F. Blake zachoval v dané chvíli jako asi většina ostatních řidičů autobusů. Zneužil svého práva rozhodovat o obsazení míst v autobuse a v rámci místních zvyklostí se snažil do předních řad v autobuse usadit občany bílé pleti. Samotný Blake později argumentoval tím, že pouze dodržoval literu zákona, která mu umožňovala toto chování.¹⁴⁶

Jednání Jamese Blake bylo tedy z hlediska právního řádu města legální a podle jeho morálních principů bylo pravděpodobně i legitimní.

Je také otázkou, jak by zareagovali ostatní pasažéři v autobuse, pokud by viděli, že v předních řadách sedí černoch a až poté běloch. Sám muž, který měl sedět na zadní sedačce, se mohl na Parksovou rozzlobit. Rasová diskriminace byla v americké společnosti hluboce zakořeněna a lidé sympatizující s Afroameričany se nejednou stávali sami terčem útoků. Věrnost přežívajícímu myšlenkovému stereotypu bílé nadřazenosti (*white supremacy*) převažovala nad citlivostí lidí ke zřetelnému bezpráví. Zde je na místě připomenout názor irského historika John Bagnell Bury, jenž poukazuje na to, že lidé v tradicích spatřovali jistotu a stabilitu, a všechny moderní a pokrokové názory byly automaticky považovány za nebezpečné.¹⁴⁷

Rosa Parksová svým činem formulovala, jak „zpětné cíle“ (*backward-looking aims*), zrušit diskriminační zákony v autobusové dopravě v Montgomery, tak „výhledové cíle“ (*forward-looking aims*), které měly změnit dosavadní rasisticky nastavený systém a přinést soulad mezi soužitím Američanů černé a bílé pleti.

Protestní akt občanské neposlušnosti Parksové je ospravedlnitelný z pozice liberálních teoretiků, kteří by ho považovali za legitimní, protože

¹⁴⁶ "I wasn't trying to do anything to that Parks woman except do my job. She was in violation of the city codes, so what was I supposed to do? That damn bus was full and she wouldn't move back. I had my orders. I had police powers—any driver for the city did. So the bus filled up and a white man got on, and she had his seat and I told her to move back, and she wouldn't do it." Viz <http://blogs.kentlaw.iit.edu/library/exhibits/montgomery-1955/images-documents/montgomery-city-code/>

¹⁴⁷ BROWNLEE, Kimberley. Conscientious Objection and Civil Disobedience. In: Marmor, A. (ed.). *The Routledge Companion to the Philosophy of Law*. Routledge, 2012, s. 527-539.

afroamerická aktivistka bránila svá práva. I radikálně-demokratický koncept občanské neposlušnosti opravňuje Parksovou k jejímu činu, jelikož svým jednáním chtěla přispět k širšímu uplatňování demokratických principů.

3.5 Pozadí činu

Prezident NAACP Edgar Nixon se rozhodl jako způsob boje proti diskriminaci Afroameričanů zvolit zpochybnění segregačních vyhlášek města Montgomery u soudu (*test case*).¹⁴⁸ Vycházel přitom ze stejného přesvědčení jako o téměř dvě desetiletí později Ronald Dworkin, tedy, že v Ústavě Spojených států amerických jsou obsaženy všechny základní morální principy. Pokud byl nějaký zákon nebo vyhláška pokládán občany za nespravedlivý, byl protiústavní.¹⁴⁹

Několik měsíců před případem Rosy Parksové bylo zadrženo za porušení segregační vyhlášky několik Afroameričanek. Byla mezi nimi i patnáctiletá Claudette Colvinová (1939), aktivní členka NAACP, jež také odmítla uvolnit své místo v autobuse občanovi bílé pleti. Při svém zatčení byla násilně vyvedena z autobusu. Zpočátku zamýšlel Edgar Nixon medializovat případ Claudette Colvinové. Poté se však ukázalo, že je sotva patnáctiletá Colvinová těhotná, což by vrhalo špatné světlo na celý případ.¹⁵⁰ Později Rosa Parksová připustila, že pokud by se stala tváří občanské neposlušnosti Colvinová a její těhotenství by vyšlo najevo, tisk nemířený proti Afroameričanům by tuto informaci zneužil.¹⁵¹

¹⁴⁸ GARROW, David J. *The Origins of the Montgomery Bus Boycott*“ In: Journal of the Southern Regional Concil Emory University. Vol. 7. No. 5 1985 s. 21–27.

¹⁴⁹ BARŠA, Pavel. Občanská neposlušnost v současné politické teorii. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. s. 57.

¹⁵⁰ GARROW, David J. *The Origins of the Montgomery Bus Boycott*“ In: Journal of the Southern Regional Concil Emory University. Vol. 7. No. 5 1985 s. 21–27.

¹⁵¹ Rosa Parks: „*If the white press got ahold of that information, they would have [had] a field day. They'd call her a bad girl, and her case wouldn't have a chance.*“ Viz Dostupné z <https://www.theguardian.com/theguardian/2000/dec/16/weekend7.weekend12> [citováno 31. 1. 2019].

V březnu roku 1955, kdy byla Colvinová zatčena, si také Edgar Nixon nebyl jist dostatečnou podporou NAACP v komunitě afroamerického obyvatelstva. Počkal na další případ občanské neposlušnosti, jež by byl vhodnější k zveřejnění.¹⁵²

Když byla Rosa Parksová zatčena, uvědomil si Nixon, že právě její případ by mohl být vhodný pro medializaci a následný „soudní test zákonnosti.“ Parksová byla vdaná, zaměstnaná, měla dobré postavení v komunitě a svým zdvořilým vystupováním měla dodávat celé záležitosti na důstojnosti. Po propuštění jí tedy Nixon oznámil svůj úmysl a Parksová jeho plán odhodlaně přijala.¹⁵³

Postupem času se začaly objevovat názory, že celý protestní čin Parksově byl předem naplánován. Ona to rezolutně odmítala, říkala, že její vzdor byla spontánní reakce na zjevné bezpráví. Později se během rozhovoru v rádiu k celé události vyjádřila takto: *„I had not planned to get arrested. I had plenty to do without having to end up in jail. But when I had to face that decision, I didn't hesitate to do so because I felt that we had endured that too long. The more we gave in, the more we complied with that kind of treatment, the more oppressive it became.“*¹⁵⁴

Odmítnutí uvolnit místo Američanovi bílé pleti byla rozšířená forma protestu v afroamerické komunitě, jak dokládají stejné případy, které předcházely Parksově. Důvodem, proč se právě tomu jejímu dostalo mediální pozornosti, může být kromě její bezúhonnosti, morálního kreditu a pozici v černošské komunitě i skutečnost, že pracovala jako sekretářka v NAACP a měla blízko k „architektovi“ protestního hnutí Edgaru Nixonovi. Ten ale také věděl, že má Parksová zkušenosti z předchozích aktivistických akcí, a že ustojí silný mediální tlak vyvíjený na její osobu.

¹⁵² HOWELL, Raines. *My soul is rested: movement days in the Deep South remembered*. Penguin Books. 1983 New York. s. 54.

¹⁵³ Později k tomuto rozhodnutí v interview uvedla: *„I did not want to be mistreated, I did not want to be deprived of a seat that I had paid for. It was just time ... there was opportunity for me to take a stand to express the way I felt about being treated in that manner.“* Viz Dostupné z <https://web.archive.org/web/20051102021843/> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁵⁴ Dostupné z <https://web.archive.org/web/20051102021843/> [citováno 31. 1. 2019].

3.6 Bojkot autobusové dopravy v Montgomery – důsledek občanské neposlušnosti

Ještě v noci z 1. na 2. prosince začala občanská aktivistka sympatizující s Afroameričany Jo Ann Robinson (1912–1992), jež zastávala funkci prezidentky v *Women Political Concil* (WPC), rozšiřovat emotivní letáky na podporu Parksové. Upozorňovala v nich, že se jedná v posledním roce již o druhý případ¹⁵⁵ uvěznění za stejný přestupek, jehož dodržování je proti občanským právům. V tomto letáku se také poprvé objevila výzva k bojkotu autobusové dopravy¹⁵⁶ v Montgomery v pondělí 5. prosince, v den, kdy měl proběhnout soud s Parksovou.¹⁵⁷

V sobotu před prvním soudním stáním s Parksovou byla rovněž Edgarem Nixonem, Ralphem Abernathym a reverendem E. N. Frenchem ustanovena Asociace pro zlepšení Montgomery (*Montgomery Improvement Asssociation*, „MIA“), do jejíhož čela si Nixon prosadil tehdy téměř neznámého Martina Luthera Kinga Jr. (1929–1968). Jednou z příčin výběru byla podle Nixona skutečnost, že se King před nedávnem přistěhoval do Montgomery a nebyl tudíž ovlivněn předchozími spory uvnitř komunity.¹⁵⁸

Téhož dne večer se setkali vůdci plánovaného bojkotu v v Mt. Zion Chruch (*The African Methodist Episcopal Zion Church*). Schůzky byla přítomna i Rosa Parksová. Přestože její příchod způsobil „standing ovation,“

¹⁵⁵ Což není úplně pravda, jelikož v říjnu 1955 byly zatčeny za odmítnutí uvolnit místa v autobuse občanům bílé pleti Mary Louise Smith a Susie McDonald. Viz HENDRICKSON, Paul. *The Ladies Before Rosa*. In: *The Washington Post*. Vol. 12. No. 4. 1998.

¹⁵⁶ Bojkot autobusové dopravy v Montgomery (1955–1956) měl svůj předobraz v bojkotu v Baton Roudge v Louisianě v roce 1953. V tomto případě Afroameričané svým odmítáním používat autobusovou dopravu, dávali najevo svůj nesouhlas se zrušením vyhlášky č. 222 městské rady v Baton Rouge (*Baton Rouge City Council*), která umožňovala sedět Afroameričanům v předních řadách autobusu. Vyhláška byla zrušena po silném nátlaku odborů řidičů autobusu (*Bus Driver Union*), kteří dokonce na protest čtyři dny stávkovali. Celý bojkot v Baton Roudge po šesti dnech skončil návratem k původním „rezervacím na základě rasy.“ Bojkot však svým velkým ekonomickým dopadem na městský autobusový systém vzbudil pozornost veřejnosti. Viz JOINER, L. L. *Baton Rouge Bus Boycott Paved Way for King's Montgomery Effort*“ In: *Crisis*. Vol. 110 (4) No. 7. 2003.

¹⁵⁷ Leták „*Don't Ride The Bus, Come to a Mass Meeting on 5th December*“ Dostupné z https://web.archive.org/web/20150402155441/http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/leaflet_dont_ride_the_bus_come_to_a_mass_meeting_on_5_december/. [citováno 31. 1. 2019].

¹⁵⁸ KING, Martin Luther Jr. *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*. Harper & Brothers. s. 47.

neměla dovoleno na shromáždění vystoupit.¹⁵⁹ Na setkání byly projednávány požadavky nově vzniklé asociace. Při projednávání jednotlivých bodů programu vyšla najevo neochota starých afroamerických duchovních podpořit celou kampaň. To vyvolalo odpor u Edgara Nixona, jenž přijal v Asociaci místo pokladníka. Výsledkem požadavků byl kompromis mezi představami umírněných zástupců církve a aktivisty. V programu požadavků bylo stanovení fixní dělící linie mezi sedačkami pro občany bílé barvy pleti a černé. Toto mělo předcházet svévoli řidičů autobusů, kteří mohli rezervační cedulí „Barevní“ (*Coloured*) svévolně pohybovat. Dále požadovali zdvořilé chování řidičů autobusu vůči Afroameričanům, zaplacení jízdy a usazení podle principu „kdo dříve přijde, dříve je na řadě“ (*be seated on a first-come, first-served basis*) a možnost zaměstnávat Afroameričany jako řidiče autobusu.¹⁶⁰ Následující den byl bojkot městských autobusů a program požadavků oznámen při nedělním kázání v afroamerických kostelech.¹⁶¹

V pondělí 5. prosince bylo po soudním líčení s Rosou Parksovou uspořádáno masové shromáždění Afroameričanů v kostele v Holt Street Baptist Church. Ve svém projevu Martin Luther King oznámil svůj plán v bojkotu autobusů nadále pokračovat. Od publika se mu dostal frenetický potlesk a jednoznačný souhlas.¹⁶²

V jednání vůdčích členů Asociace pro zlepšení Montgomery se odráží jejich skvěle realizovaný komunikační aspekt protestů. Na *vertikální úrovni komunikace* dokázali srozumitelně artikulovat své požadavky namířené k Městské radě v Montgomery (*City Commission of Montgomery*) a v *horizontální rovině* se jim podařilo zmobilizovat afroamerickou komunitu, kterou bojkot semknul. Představitelé Asociace ji vedli

¹⁵⁹ CROSBY, Emily (ed.). *Civil Rights history from the Ground Up: Local Struggles, a National Movement*. University of Georgia Press. 2011. s. 408.

¹⁶⁰ JAKOUBEK, Robert. *Martin Luther King, Jr. Civil Rights Leader*. Philadelphia. Chelsea House Publishers. 1989. s. 49.

¹⁶¹ CROSBY, Emily (ed.). *Civil Rights history from the Ground Up: Local Struggles, a National Movement*. University of Georgia Press. 2011. s. 408.

¹⁶² CHERYL, Phibbs. *The Montgomery Bus Boycott: A History and Reference Guide*. Greenwood. 2009. s. 19.

i k postupnému vzdělávání se v občanskoprávní oblasti, což mělo za důsledek zvýšení afroamerického aktivismu.

Bojkot v Montgomery zaznamenala i FBI, jež se snažila nalézt kompromitující informace na Kinga.¹⁶³

V afroamerické komunitě se při bojkotu autobusů rozšířila vlna solidarity. Začal se rozvíjet systém spolujízdy, v němž majitelé aut ostatní dobrovolně vozili. Ve využívání spolujízdy se afroameričtí obyvatelé Montgomery inspirovali ve Baton Roudge, kde v roce 1953 proběhl shodný občanský protest.¹⁶⁴ Některé americké domácnosti zařizovaly samy pro své afroamerické hospodyně a sluhy dopravu. Afroameričtí taxikáři si začali za jednu jízdu účtovat pouze deset centů, což byla cena jízdového v autobusech. Většina obyvatelů Montgomery černé pleti však chodila pěšky nebo jezdila na kole. Někteří dokonce jezdili na mezcích nebo se vozili v kočárech tažených koňmi.¹⁶⁵

Bojkot podporovaly afroamerické komunity napříč Spojených států. V kostelích se konaly finanční sbírky a lidé tam nosili i své málo prochozené boty, které byly potom posílány do Montgomery.¹⁶⁶ Sympatie s protestujícími Afroameričany vyjádřily i místní aktivistické organizace (*grass-roots activism*), které jim rovněž finančně pomáhaly.¹⁶⁷

Již po pár dnech bylo patrné, že systém autobusové dopravy ze 75 % využívaný Afroameričany, zaznamenal velké ekonomické ztráty. Jediným provozovatelem autobusové dopravy bylo město Montgomery, které na celý bojkot reagovalo sérií represivních opatření. Jedním z nich byla i vyhláška, která pokutovala každého taxikáře, který si za jednu jízdu účtoval méně

¹⁶³ V této době byl ředitelem FBI stále její zakladatel John Edgar Hoover. Viz Dostupné z https://web.archive.org/web/20131207065906/http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/to_j_edgar_hoover_from_special_agent_in_charge/ [citováno 31. 1. 2019].

¹⁶⁴ JOINER, L. L. *Baton Rouge Bus Boycott Paved Way for King's Montgomery Effort*“ In: *Crisis*. Vol. 110 (4) No. 7. 2003.

¹⁶⁵ Dostupné z <http://www.montgomeryboycott.com/> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ MCGUIRE, Danielle. *At the Dark End of the Street*. New York: Alfred A. Knopf., 2010. s. 96–97.

než 45 centů.¹⁶⁸ Představitelé města vyvíjeli nátlak na pojišťovny, aby nepojišťovaly auta využívaná ke spolujždě Afroameričany. Ti začali svá auta pojišťovat u společnosti Lloyd's of London.¹⁶⁹

Bojkot nicméně provázal i nárůst rasismu mezi občany bílé pleti. Za dobu jeho trvání se dvakrát zdvojnásobil počet členů extrémně pravicové Občanské rady (*Citizens' Councils*), jež veřejně deklarovala „bílou nadřazenost“ (*white supremacy*). K členství v této extrémistické organizaci se veřejně přihlásili i všichni tři členové Městské rady v Montgomery (*City Commission of Montgomery*).¹⁷⁰ Stoupenci Občanské rady se uchýlovali k násilí. Domy vůdců bojkotu i kostely baptistické církve byly bombardovány zápalnými lahvemi. Protestující občané byli fyzicky napadáni. Martin Luther King byl obžalován z porušení městské vyhlášky o zásahu do podnikání. Byla mu vyměřena pokuta pět set dolarů nebo mohl skončit na 386 dnů ve vězení. Po dvou dnech byl nicméně za velké mediální pozornosti propuštěn.¹⁷¹

3.7 Zrušení segregačních zákonů v autobusové dopravě

V době probíhání bojkotu se také začal připravovat soudní proces, který měl napadnout segregační zákony státu Alabama a vyhlášky města Montgomery. Afroamerický právní zástupce Fred Gray, pokladník „MIA“ Edgar Nixon a advokát Parkové Clifford Durr hledali vhodné případy pro zpochybnění legitimacy segregačních zákonů. Případ Rosy Parkové, jež zahájil bojkot autobusové dopravy v Montgomery, nepřípadal Cliffordu Durrovi vhodný, jelikož se obával, že by její odvolání se proti rozsudku

¹⁶⁸ Tamtéž.

¹⁶⁹ FINKELMAN, Paul (ed.). *Encyklopedia of African American History: 5-Volume Set*. Oxford University Press. 2009. s. 380.

¹⁷⁰ W. A. Gayle, Frank Parks a Clyde Sellers. Viz CARSON Clayborne – David J. GARROW – Bill KOVACH – Carol POLSGROVE, *Reporting Civil Rights: American journalism, 1941-1963*. Michigan: Library of America 2003. s. 252–265.

¹⁷¹ Dostupné z <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/life-and-words-martin-luther-king-jr-part-1-2/> <https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/life-and-words-martin-luther-king-jr-part-1-2/> [citováno 31. 1. 2019].

zůstalo na úrovni alabamského soudu, a oni usilovali o stání u federálních soudů.¹⁷²

Jako vhodné se nakonec ukázaly případy Claudette Colvinové, Susie McDonaldové, Mary Louise Smithové a Aurelie Browderové. Tyto Afroameričanky se v roce 1955 dopustily stejného přestupku jako Parksová. Všechny jmenované souhlasily s žalobou u Federálního okresního soudu (*United States District Court for the Middle District of Alabama*), čímž obešly soudní systém v Alabamě.¹⁷³

Aby nebyl celý soudní proces předem odsouzen k neúspěchu, zavázaly se afroamerické aktivistické organizace NAACP a MIA, že poskytnou žalobkyním plnou peněžní, právní a morální podporu. Pro jednotlivce byl soudní spor podobného rozsahu z finančního hlediska téměř neuskutečnitelný.¹⁷⁴

Celý proces dostal označení *Browder v. Gayle*. Aurelie Browderová byla jednou z navrhovatelů soudního řízení a William Armistead Gayle (1896–1965) zastával funkci starosty v Montgomery.¹⁷⁵

Žalované u Federálního okresního soudu argumentovaly tím, že město Montgomery a stát Alabama svými segregáčními zákony porušují „Ustanovení o stejné míře ochrany“ (*Equal Protection Clause*) 14. dodatku Ústavy Spojených států (*14th Amendment to the U.S. Constitution*).¹⁷⁶

Federální soudní rozsudek z června 1956 opravdu prokázal, že vynucená segregace občanů černé a bílé pleti v autobusech je protiústavní. Město Montgomery i stát Alabama se proti rozsudku Federálního okresního soudu odvolaly k Nejvyššímu soudu Spojených států (*Supreme Court of the United*

¹⁷² GRAY, Fred D. *Bus Ride to Justice: Changing the System by the System: the Life and Works of Fred D. Gray, Preacher, Attorney, Politician*. New York: NewSouth Books. 2002. ISBN 1588381137. s. 75–90.

¹⁷³ GRAY, Fred D. *Bus Ride to Justice: Changing the System by the System: the Life and Works of Fred D. Gray, Preacher, Attorney, Politician*. s. 75–90.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ Tamtéž.

¹⁷⁶ Dostupné

https://scholar.google.com/scholar_case?case=6352107186205745283&hl=en&as_sdt=800000000002&as_vis=1. [citováno 31. 1. 2019].

States), jenž potvrdil předchozí rozsudek. Desegregace v autobusové dopravě měla být uskutečněna k 20. prosinci 1956, poté co starosta města Montgomery William Gayle obdržel rozhodnutí Nejvyššího soudu USA.¹⁷⁷

Stejného dne, tedy 20. prosince 1956, přestali po 381 dnech Afroameričané bojkotovat autobusovou dopravu v Montgomery. Bojkot celou černošskou komunitu sjednotil, způsobil v ní nárůst občanského aktivismu a oficiální tváří afroamerického hnutí se stal Martin Luther King.¹⁷⁸ Po dobu toho protestu zaznamenaly autobusové společnosti 65 % finanční ztrátu ve srovnání s předešlými roky.¹⁷⁹

Rozsudek o desegregaci však vyvolal i okamžitou reakci mezi rasisticky smýšlejícími obyvateli Montgomery. V prosinci a lednu se objevovaly případy střelby v autobusech a bombové útoky na černošské kostely. Zasažen byl i kostel reverenda Roberta S. Graetza, jenž veřejně podporoval Asociaci pro zlepšení Montgomery (MIA).¹⁸⁰

Město zareagovalo na rasisticky motivovaný terorismus několikátýdenním přerušением fungování autobusové dopravy. 23. ledna 1957 členové Ku-klux-klanu zlynčovali čtyřiatvacetiletého Afroameričana Willia Edwardse za jeho milostný vztah s dívkou bílé pleti. Ve stejné době, co byli obvinění přívrženci Ku-klux-klanu v soudním procesu osvobozeni, soud v Alabamě (*Alabama Supreme Court*) rozhodl o pokračování soudního řízení s Martinem Lutherem Kingem za uskutečněný nezákonný bojkot. Po výhrůžkách smrti musela Rosa Parksová podobně jako Claudette Colvinová, jejíž případ byl nakonec využit jako *test case*, opustit Montgomery.¹⁸¹

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ WRIGHT, Roberta H. *The Birth of the Montgomery Bus Boycott*. Charro Book Co. 1991. s. 123.

¹⁷⁹ Dostupné z <https://www.theguardian.com/news/2002/mar/27/guardianobituaries> [citováno 31. 1. 2019].

¹⁸⁰ KENNEDY Randall. *Martin Luther King's Constitution: A Legal History of the Montgomery Bus Boycott*, 98 *YALE L. J.* (1989).

¹⁸¹ THORNTON III, J. Mill. *Dividing Lines: Municipal Politics and the Struggle for Civil Rights in Montgomery, Birmingham, and Selma*. University Alabama Press. 2006. s. 94.

V březnu roku 1956 schválila Městská rada v Montgomery (*City Commission*) „jako odpověď na bojkot“ vyhlášku, která nařizovala segregaci ve volnočasových aktivitách. Běloši a Afroameričané spolu nemohli sportovat, hrát deskové hry nebo navštěvovat stejné bazény.¹⁸²

Bojkot autobusové dopravy v Montgomery byl jedním z počátků afroamerického hnutí za občanská práva, které se naplno projevilo v šedesátých letech. Masové protesty a demonstrace nakonec vedly k zákonodárství, které plně zrovnoprávňovalo americké občany bílé a černé pleti. V roce 1964 byl schválen Zákon o občanských právech (*Civil Rights Act*),¹⁸³ jenž zakazoval diskriminaci na základě rasy, náboženství nebo pohlaví. O rok později byl přijat Zákon o voličských právech (*Voting Rights Act of 1965*),¹⁸⁴ který zaručoval všem rovné volební právo a zakazoval zamezování černochoům v účasti ve volbách.¹⁸⁵ V roce 1967 byly zrušeny všechny zákony (*anti-misgenesis laws*), které zakazovaly sňatky černochoů a bělochoů.¹⁸⁶

Příklad Rosy Parksové a dalších Afroameričanek ukazuje, že bojovníkem za občanská práva Afroameričanů nebyl pouze Martin Luther King. Podíl žen je mnohdy neprávem opomíjen, přestože právě jejich případy stály za odstraněním segregace v autobusové dopravě v Montgomery. Postavení Afroameričanek bylo v mnohém ještě obtížnější než jejich mužských protějšků, jelikož narážely nejen na rasové, ale rovněž i genderové předsudky, a to i ze strany vlastní černošské komunity, která vyznávala tradiční rozdělení rolí. Za občasný zdrženlivější postoj Afroameričanek k občanskému hnutí může stát i skutečnost, že mnoho z nich pracovalo

¹⁸² KENNEDY Randall. *Martin Luther King's Constitution: A Legal History of the Montgomery Bus Boycott*, 98 YALE L.J. (1989).

¹⁸³ Dostupné z http://library.clerk.house.gov/reference-files/PPL_CivilRightsAct_1964.pdf [citováno 31. 1. 2019].

¹⁸⁴ Dostupné z http://library.clerk.house.gov/reference-files/PPL_VotingRightsAct_1965.pdf [citováno 31. 1. 2019].

¹⁸⁵ Zkoušky z gramotnosti nebo ze znalosti ústavy.

¹⁸⁶ CHEMERINSKY, Erwin. *Constitutional Law: Principles and Policies* (6th ed.). New York: Wolters Kluwer. 2009. s. 757.

ve veřejném vzdělávacím systému.¹⁸⁷ Jejich obavy, že zapojení se do aktivismu jim může způsobit problémy v budoucnu, byly mnohdy oprávněné.¹⁸⁸

Poté, co se musela Parksová po výpovědi v zaměstnání a výhrůžkách smrtí, přestěhovat do Detroitu, nepřestávala v neúnavném boji za práva Afroameričanů. Věnovala se zejména odstraňování segregace v oblasti bydlení, požadující spravedlivé podmínky pro černochoy při poskytování bydlení. Od roku 1965 až do roku 1988 pracovala jako sekretářka afroamerického člena Demokratické strany Johna Conyerse (1929–2019).¹⁸⁹ Za její celoživotní úsilí za občanská práva se jí dostalo řady ocenění – byla vyznamenána prezidentskou medailí svobody, časopis Time ji zařadil mezi dvacet nejvýznamnějších osobností 20. století, v Montgomery bylo otevřeno muzeum věnované její památce. Zemřela v roce 2005 ve věku 92 let. Rakev s jejími ostatky byla vystavena v Kapitolu ve Washingtonu D. C.. Rosa Parksová se stala první ženou a druhým Afroameričanem, kterému se dostalo této pocty.¹⁹⁰

¹⁸⁷ GARROW, David J. *In Honor of Fred Gray: The Meaning of Montgomery*. In: *Case Western Review Law Review*, vol. 67, no. 4, 2017, s. 1045–1053.

¹⁸⁸ Claudette Colvinová musela opustit školu. Viz BASSIER, Emma. *Claudette Colvin (Amazing Young people)*. North Star Editions. 2019. s. 14. 1644940388

¹⁸⁹ SHIPP, E. R. *Rosa Parks, 92, Founding Symbol of Civil Rights Movement Dies*. In: *The New York Times*. 2005 s. 2. Dostupné z: <https://www.nytimes.com/2005/10/25/us/rosa-parks-92-founding-symbol-of-civil-rights-movement-dies.html>.

¹⁹⁰ WILGOREN, Debbi – LABBE, Theola S. *An Overflowing Tribute to an Icon*. In: *The Washington Post* 2005.

4 Případy protestních činů v České republice

Závěrečná kapitola této diplomové práce bude věnována protestním aktům, které se uskutečnily jako odpor proti provozu uhelné elektrárny ve Chvaleticích. Mým záměrem je zde oba činy, z nichž pouze první může být považován za občanskou neposlušnost, popsat a vyjádřit se k nim. Úskalím této kapitoly je, že se jedná o současnou záležitost. Soudní proces s aktivisty zatím není dořešen.

Problematika uhelných elektráren stále rezonuje ve veřejném prostoru, což dokládá i komentář bývalé veřejné obhájkyň lidských práv Anny Šabatové k již uskutečněné privatizaci elektrárny Chvaletice a plánové privatizaci elektrárny Počerady: *„S ohledem na stav klimatu a světový trend omezování emisí skleníkových plynů nepovažuji uvedené kroky státu za odpovědné. Česká republika by se neměla velkých zdrojů emisí takto jednoduše zbavovat. Měla by přistoupit k jejich postupnému a kontrolovanému utlumování do doby, než je bude možné nahradit zdroji šetrnějšími k životnímu prostředí. Stát však činí opak a prodejem uhelných elektráren převádí odpovědnost na soukromé subjekty.“*¹⁹¹

4.1 Čin občanské neposlušnosti

Mezi 3. a 5. říjnem roku 2016 obsadilo jedenáct aktivistů z nevládní organizace Greenpeace¹⁹² jedenáct metrů vysoké chladicí věže uhelné elektrárny Chvaletice,¹⁹³ aby vyjádřilo svůj nesouhlas s prodloužením provozu energetického zařízení. Někteří účastníci protestní akce vylezli na chladicí věže a navrtali asi sto děr do jejího opláštění, aby na ně mohli zavěsit dva transparenty: *JIŽ BRZY*

¹⁹¹Dostupné z <http://denikreferendum.cz/clanek/30773-sabatova-se-rozloucila-s-funkci-ombudsmanky-kritikou-prodeje-uhelných-elektren> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹² Greenpeace je globální environmentální organizace, jejímž cílem je upozorňovat na problémy, dotýkající se životního prostředí, jako odlesňování, nadměrný rybolov, šíření geneticky modifikovaných potravin nebo komerční lov velryb. Greenpeace je financována z darů soukromých dárců a z nadačních fondů. Nejsou sponzorováni vládami, korporacemi ani politickými stranami. Viz <https://www.greenpeace.org/czech/> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹³ Tepelná elektrárna Chvaletice spalující hnědé uhlí byla postavena mezi lety 1973 až 1979, a je nejmladší tepelnou elektrárnou v České republice. Nachází se asi 20 kilometrů západně od Pardubic. Od roku 2013 je jejím vlastníkem společnost Severní energetická. <http://www.7energy.com/cz/cinnosti/> V roce 2016 zahájila společnost Severní energetická modernizaci, jejíž náklady činily téměř 3 miliardy Kč. Na modernizaci se nevztahují žádné dotace ze státního rozpočtu ani z fondů z Evropské unie, všechny náklady nese holding. Viz https://pardubice.idnes.cz/cistsi-chvaletice-ani-tri-miliardy-neni-konecny-ucet-pcf-pardubice-zpravy.aspx?c=A160315_2232526_pardubice-zpravy_jah [citováno 1. 3. 2020].

a *MIMO PROVOZ*.¹⁹⁴ V době konání protestu byly obě chladicí věže kvůli opravám mimo provoz a zbylé dvě věže byly odstaveny kvůli předchozímu požáru dopravníku uhlí.¹⁹⁵

Aktivisté požadovali setkání s hejtmánem Pardubického kraje Martinem Netolickým z ČSSD a chtěli od něj slyšet něj jednoznačný názor¹⁹⁶ na plánované oddálení ukončení chodu elektrárny do roku 2030. Hejtmán přímou konfrontaci s protestujícími odmítl.¹⁹⁷

Někteří příslušníci policie vylezli na chladicí věže a snažili se s aktivisty vyjednávat. Mluvčí krajské policie uvedla, že násilné sundání protestujících by vyvolalo zbytečný rozruch a mohlo by být především nebezpečné. Zároveň připustila, že aktivisté s policisty částečně spolupracovali a sdělili jim své osobní údaje. Po dvou dnech strávených na ochozu chladicí věže, z ní aktivisté dobrovolně slanili na zem.¹⁹⁸

Během protestní akce se před továrnou snažili další členové Greenpeace vysvětlovat zaměstnancům elektrárny své postoje a smysl celé akce. Nesetkali se však s pochopením a vyostřená diskuze se překloupila do nařčení protestujících z populismu a jejich podpory politických stran. Asi po čtvrt hodině bezvýsledná debata skončila.¹⁹⁹

Tímto činem chtěli aktivisté vyjádřit svůj nesouhlas s rozhodnutím krajských zastupitelů, kteří za předpokladu modernizace umožnili prodloužení provozu elektrárny Chvaletice až do roku 2030. Protestující poukazovali na skutečnost, že při schvalovacím postupu zastupitelů kraje nebyl brán ohled

¹⁹⁴ Dostupné z <https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/803/policie-obvinila-pet-lidi-kteri-protestovali-proti-prodlouzeni-provozu-elektrarny-chvaletice/> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹⁵ Dostupné z <https://www.zelenapropardubicko.cz/media/ekozpravy/obvinenym-z-blokady-elektrarny-chvaletice-hrozi-az-6-let-vezeni.html> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹⁶ 26. září 2016 se na schůzi ČSSD v Přelouči pokoušeli protestující aktivisté získat vyjádření k modernizaci elektrárny hejtmána kraje Martina Netolického, ten to však odmítl se slovy: „*Nechci se dostat do situace, že bude krajský úřad vyloučen z rozhodování, protože by mohl být vystaven námitkám ze systémové podjatosti kvůli vyjádření samosprávy.*“ <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹⁷ Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/> [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹⁸ Dostupné z https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace-chvaletice-protest.A161003_080218_domaci_san [citováno 1. 3. 2020].

¹⁹⁹ Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/> [citováno 1. 3. 2020].

na názor veřejnosti ani na dopady spalování fosilních paliv.²⁰⁰ Organizace Greenpeace upozornila na slib odstavit elektrárnu již v roce 2020. Pokud by se zamýšlená modernizace neuskutečnila, provoz elektrárny by opravdu v tomto roce musel být ukončen.²⁰¹ Proti tomuto tvrzení se ohradil tehdejší generální ředitel elektrárny Luboš Pavlas, jenž prohlásil, že nikdo odstavení energetického zařízení neslibil. A celý protest okomentoval s tím, že se v České republice nerespektuje soukromé vlastnictví.²⁰²

Vlastník elektrárny Chvaletice společnost Severní energetická²⁰³ považovala odpor Greenpeace²⁰⁴ za nesmyslný, protože zmodernizování sníží vypouštění škodlivých emisí uhlíku a rtuti.²⁰⁵

4.2 Soudní proces

Akce se účastnilo pět občanů ČR a šest občanů cizí státní příslušnosti, jejichž trestní stíhání bylo předáno do zemí jejich pobytu. Aktéři protestu podle vlastních slov nabídli holdingu Severní energetická, že chladicí věže navrátí do původního stavu sami. Vlastník elektrárny to však odmítl a celý případ předal k prošetření policii.²⁰⁶

Škodu, kterou aktivisté způsobili, vyčíslili vyšetřovatelé na více než milion korun.²⁰⁷ Podle právníka Greenpeace Pavla Uhla však byla reálná škoda o polovinu menší. Částka se podle znaleckého posudku organizace Greenpeace pohybovala

²⁰⁰ Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/chvaletice-elektrarna-greenpeace-policie-pripad-aktiviste_1906201629_dok [citováno 1. 3. 2020].

²⁰¹ Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-protestuji-proti-prodlouzeni-provozu_201610031218_dpihova.

²⁰² „Problém je, že v Čechách se nectí soukromé vlastnictví a kdejaký člověk si může vlézt ke komukoliv domů a dělat si tam, co chce,“ prohlásil ČTK generální ředitel Chvaletic Luboš Pavlas. Viz <https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace> [citováno 1. 3. 2020].

²⁰³ Akciová společnost Severní energetická je holding sdružující několik energetických firem. V současné době je jejím majitelem český podnikatel Pavel Tykač, jenž elektrárnu koupil v roce 2013 od polostátní společnosti ČEZ. Viz <https://www.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/tykac-ovladl-severni-energetickou-csa-dotezi-uhli-v-roce-2024-1327213> [citováno 1. 3. 2020].

²⁰⁴ Mluvčí společnosti Severní energetická Gabriela Sáričková Benešová prohlásila, že „je smutné, že ekologická organizace bojuje proti zlepšení životního prostředí, které má zajistit právě dokončovaná oprava chvaletické elektrárny.“ Viz https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace-chvaletice-protest.A161003_080218_domaci_san [citováno 1. 3. 2020].

²⁰⁵ Tamtéž.

²⁰⁶ Dostupné z <https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/803/policie-obvinila-pet-lidi-kteri-protestovali-proti-prodlouzeni-provozu-elektrarny-chvaletice/> [citováno 1. 3. 2020].

²⁰⁷ Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2848025-policie-navrhne-obzalovat-aktivisty-greenpeace-vini-je-z-poskozeni-veze-elektrarny> [citováno 1. 3. 2020].

pod hranicí půl milionu korun, tudíž by podle ní mohl být skutek překvalifikován na nižší trestní sazbu.²⁰⁸ Mluvčí Greenpeace Lukáš Hrábek uvedl, že společnost Severní energetická dále po aktivistech požaduje uhradit i náklady na platy zaměstnanců zabezpečujících ostrahu areálu a zaplatit fakturu za létání s dronem v době protestu. Tyto přidružené finanční nároky ekologičtí aktivisté odmítali zaplatit.²⁰⁹ Organizace dále uvedla, že pokud policejní experti zjistí, že při protestním obsazení elektrárny nedošlo ke skutečné poruše elektrárny jako celku, a pokud dojde k dobrovolnému uhrazení škody, může trestnost celého činu zaniknout ještě před začátkem trestního soudního řízení. Již za dva týdny od protestu fungovala elektrárna na plný výkon, aniž by na jejím opláštění byly provedeny nějaké opravy.²¹⁰

Obvinění aktivisté argumentovali tím, že jejich cílem jednoznačně nebylo poškodit chladicí věže. Chtěli naopak škodu „*minimalizovat při zachování maximální možné bezpečnosti při pohybu ve výškách*“,²¹¹ uvedl jeden z obviněných, mluvčí místní občanské iniciativy Zastavme Chvaletice Robert Hrdina. Před svým opuštěním věže aktivisté odstranili úchyty a snesli veškerý materiál, aby bylo co nejjednodušší navrácení věží do původního stavu.

V květnu roku 2018 bylo šest protestujících obviněno. O měsíc později okresní státní zastupitelství v Pardubicích vyhovělo námitkám, týkajících se výše způsobené škody. Pět obviněných aktivistů zaplatilo holdingu Severní energetická náhradu škody ve výši 407 780 korun. V červnu roku 2019 bylo uzavřeno policejní vyšetřování protestní akce. Policie uvedla, že aktivisté neoprávněně vnikli²¹² do areálu elektrárny, vylezli na ochoz a za použití horolezecké techniky slanili a navrtali opláštění věže, aby na ni mohli pověsit transparenty. Ve spisu

²⁰⁸ Dostupné z https://www.idnes.cz/pardubice/zpravy/greenpeace-elektrarna-chvaletice-ekologicti-aktiviste-chladici-vez-severni-energeticka-znecistovatel.A180620_105355_pardubice-zpravy_jah [citováno 1. 3. 2020].

²⁰⁹ Dostupné z https://www.idnes.cz/pardubice/zpravy/greenpeace-elektrarna-chvaletice-ekologicti-aktiviste-chladici-vez-severni-energeticka-znecistovatel.A180620_105355_pardubice-zpravy_jah [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁰ Dostupné z <https://www.info.cz/cesko/statni-zastupce-vyhovel-namitkam-aktivistu-z-chvaletic-a-uznal-nizsi-vycisleni-skody-33031.html> [citováno 1. 3. 2020].

²¹¹ Tamtéž.

²¹² Aby aktivisté vnikli do objektu elektrárny, museli přelézt dva metry vysoký plot a prostříhat se žiletkovým drátem. Viz https://www.irozhlaz.cz/zpravy-domov/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-protestuji-proti-prodlouzeni-provozu-201610031218_dpihova [citováno 1. 3. 2020].

obviněných je jejich čin popsán následovně: „*vyvolání situace poruchy uvedeného zařízení, snížení funkčnosti obecně prospěšného zařízení, které vedlo k podstatnému omezení plnění účelu stavby.*“²¹³ Celý případ byl předán státnímu zástupci k prošetření a podání obžaloby.²¹⁴ Účastníkům protestu hrozí až šest let vězení.²¹⁵

4.3 Analýza činu

Případ obsazení tepelné elektrárny Chvaletice spadá do mého vymezení činů občanské neposlušnosti. Asi nemůže být pochyb o tom, že aktivisté, jež se rozhodli zúčastnit protestní akce, jednali s souladu se svým svědomím. Pevnost svého přesvědčení vyjádřili samotným činem, jelikož vylézt na jedenáct metrů vysoké chladicí věže vyžaduje určitou míru odvahy. Z pochopitelných důvodů svůj záměr vyšplhat za pomoci horolezecké techniky předem neohlásili příslušným orgánům státní moci. Nicméně své požadavky srozumitelně artikulovali, komunikovali s policií i zástupci médií. Během protestu aktivisté přidávali příspěvky na sociální sítě, kde sami informovali o průběhu protestu.

Členové Greenpeace se snažili upozornit veřejnost na prodloužení provozu elektrárny ve Chvaleticích. Podle nich je problematice znečišťování ovzduší elektrárnou věnována nedostatečná pozornost, jak ze strany sdělovacích prostředků, tak ze strany politiků. Upozorňovali na lhostejný postoj pana hejtmána Netolického a nejednoznačné vyjádření dalších krajských zastupitelů. Aktivisté dále poukazovali na absolutní vyloučení veřejnosti z rozhodování o prodloužení fungování energetického zařízení.²¹⁶

Na druhou stranu protestujícím se nepodařilo získat podporu převážné části místních obyvatel, což je patrné i z jejich neúčasti na protestních akcích. Ve svém

²¹³ Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/chvaletice-elektrarna-greenpeace-policie-pripad-aktiviste_1906201629_dok [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁴ Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/chvaletice-elektrarna-greenpeace-policie-pripad-aktiviste_1906201629_dok [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁵ Dostupné z https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/chvaletice-elektrarna-greenpeace-policie-pripad-aktiviste_1906201629_dok [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁶ „*O prodloužení provozu elektrárny ve Chvaleticích jsem se dozvěděl prakticky náhodou. Do letošního května jsem žil v domnění, že se elektrárna uzavírá, a najednou za našimi zády schválili, že bude otravovat vzduch o deset let déle,*“ uvedl Robert Hrdina, jenž žije v nedalekých Pardubicích a je členem občanské iniciativy Zastavme Chvaletice. Viz https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrany-chvaletice-protesti-proti-prodlouzeni-provozu-201610031218_dpihova [citováno 1. 3. 2020].

prohlášení bývalá starostka Chvaletic Blanka Zaklová²¹⁷ uvedla, že jim akce Greenpeace dokonce vadí. Elektrárna zaměstnává obyvatele regionu a společnost Severní energetická se snaží pomocí investic zmírňovat nepříznivé dopady na životní prostředí, prohlásila tehdejší starostka Chvaletic.²¹⁸ Mám částečné pochopení pro obyvatele Chvaletic. Elektrárna a na ní navázané podniky patří mezi důležité zaměstnavatele v regionu.

Činu občanské neposlušnosti předcházela petiční kampaň, která se konala na náměstí Míru v Pardubicích v září roku 2016. Při ní se aktivisté pokoušeli pomocí transparentů a informačních tabulí poukázat na podle nich nezákonné rozhodnutí krajského zastupitelstva o prodloužení fungování elektrárny. Modernizaci zařízení, která začala již na jaře roku 2016, nepředcházelo vypracování posudku vlivu stavby na životní prostředí, jak je v těchto případech běžné.²¹⁹ Lidé si mohli nechat u informačního stánku Greenpeace i nechat změřit vitální kapacitu svých plic.²²⁰ Je snadno pochopitelné, že aktivisté se snažili ke svému stánku přitáhnout pozornost nejen transparenty a letáky, ale nabídnout občanům i nějakou „službu“ navíc.

Výše uvedená petiční kampaň pak byla zneužita ve výroku mluvčí holdingu Severní energetická, v němž prohlásila, že zavěšení transparentů na věže elektrárny byl po neúspěšné petiční akci další pokus aktivistů, jak přitáhnout pozornost občanů.²²¹ Já vnímám předchozí petiční a informační akci jako snahu o prosazování nesouhlasných myšlenek nenásilnou cestou. Pravděpodobně kvůli

²¹⁷ Po komunálních volbách konaných v roce 2019 se stala novou starostkou Chvaletic Zdeňka Marková. Viz https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/straznici-maji-byt-videt-v-ulicich-rika-starostka-chvaletic-zdenka-markova-20190320.html [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁸ Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/> [citováno 1. 3. 2020].

²¹⁹ Nezisková organizace Frank Bold Society proto podala správní žalobu kvůli vydání stavebního povolení k přestavbě elektrárny. Viz https://pardubice.idnes.cz/ekologove-chteji-zastavit-provoz-chvaletic-fzv-/pardubice-zpravy.aspx?c=A160920_154029_pardubice-zpravy_msv_2_3_2020 Nejvyšší správní soud s konečnou platností zamítl stížnost na již proběhlou modernizaci hnědouhelné elektrárny. Podle soudu Pardubického krajského zastupitelství správně vyhodnotilo rekonstrukci jako „podlimitní záměr.“ Viz <https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/spolek-neuspel-se-zalobou-kvuli-modernizaci-elektrarny-chvaletice> [citováno 3. 3. 2020].

²²⁰ Dostupné z <https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/> [citováno 1. 3. 2020]

²²¹ Dostupné z https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace-chvaletice-protest.A161003_080218_domaci_san [citováno 1. 3. 2020].

nedostatečnému ohlasu u veřejnosti a zastupitelů kraje, zvolila organizace Greenpeace jiné prostředky protestu, a přistoupila k činu občanské neposlušnosti.

Mezi 7. a 8. říjnem roku 2016 proběhly v České republice volby do zastupitelstev krajů. Téma nadcházejících voleb se objevovalo v argumentaci obou zneprátelených stran. Greenpeace poukazovalo na absenci problematiky znečištěného ovzduší v Pardubickém kraji v programech politických stran před krajskými volbami. Holding Severní energetická zase obvinil členy hnutí Greenpeace, že jsou ekologické protestní akce součástí předvolební kampaně, a že se jejich prostřednictvím snaží podpořit své kandidáty ve volbách. Hnutí Greenpeace toto nařčení rezolutně odmítlo a uvedlo, že jeho cílem, je, aby zástupci kraje vyslechli argumenty aktivistů a sami se jednoznačně vyjádřili k probíhající modernizaci elektrárny.²²²

V tomto případě zastávám názor, že občané mají právo na jednoznačný názor svých demokraticky zvolených zástupců. Dále se domnívám, že v době nezpochybnitelných změn klimatu by se tomuto tématu měla věnovat v českém politickém prostoru větší pozornost.

Aktivisté akceptovali rozhodnutí okresního zastupitelství a zaplatili finanční náhradu za škodu způsobenou při navrtání opláštění chladících věží. Hrozící trest pět let odnětí svobody považují za nepřiměřeně přísný a pocítují z něj náznak pomsty. Ekologičtí aktivisté se v české společnosti netěší přílišné vážnosti. Můj postoj k nim není jednoznačný. Uvědomuji si, že výše uvedený čin občanské neposlušnosti a mnohé další podobné počínání příliš nepřispívá ke společenskému konsenzu, a spíše společnost rozděluje. Nicméně, právo zastávat odlišné názory je neoddělitelnou součástí liberálně-demokratického zřízení. V diskuzi mezi zaměstnanci elektrárny a ekologickými aktivisty padlo obvinění z terorismu, což pokládám za přehnané. Cílem aktivistů rozhodně nebylo šířit strach a jejich komunikace s představiteli státní moci neobsahovala výhružky. Při činu občanské neposlušnosti nedošlo k žádnému poškození zdraví, násilí se dopustili jeho aktéři vůči majetku. Odpověď na otázku přiměřenosti zvolených prostředků není jednoduchá. Rozhodně ale čin občanské neposlušnosti vyvolal pozornost místních

²²²Dostupné z https://pardubice.idnes.cz/ekologove-chteji-zastavit-provoz-chvaletic-fzv-/pardubice-zpravy.aspx?c=A160920_154029_pardubice-zpravy_msv [citováno 1. 3. 2020].

obyvatel, představitelů kraje a zástupců holdingu Severní energetická. Informování o protestu celostátními médii mohlo pro obyvatele České republiky, jež nejsou s problematikou elektrárny Chvaletice seznámeni, zahrnovat i vzdělávací aspekt.

4.4 Limity jsme my

V České republice se k myšlence občanské neposlušnosti hlásí kromě organizace Greenpeace i spolek *Limity jsme my*. Jedná se o volné uskupení a diskuzní platformu, jež se snaží z pozic klimatické spravedlnosti kritizovat těžbu hnědého uhlí a jeho následné spalování v tepelných elektrárnách Počerady v Ústeckém kraji a Chvaletice v Pardubickém kraji.

Spolek navazuje a spolupracuje s dalšími světovými uskupeními bojujícími za klimatickou spravedlnost. Svůj předobraz našel v německém hnutí Ende Gelände. Hnutí *Limity jsme my* vzniklo v roce 2015, v době diskuzí o prolomení limitů těžby v severních Čechách.²²³

Hnutí požaduje co nejrychlejší zastavení těžby hnědého uhlí v Severních Čechách a ukončení provozu uhelných elektráren Počerady a Chvaletice. Jako alternativu k těmto ekologicky nešetrným zdrojům energie žádá přechod na nové obnovitelné zdroje. Transformace těchto elektráren má být uskutečněna s pokud možno, co největším ohledem na práva v nich pracujících zaměstnanců. Kromě „ekologického argumentu“ hnutí *Limity jsme my* poukazuje na skutečnost, že velký objem těžby hnědého uhlí je vyvážen do zahraničí.²²⁴ Dále kritizuje, že zisky z těžby uhlí putují k majitelům dolů nebo do státního rozpočtu, a nejsou smysluplně využity na rozvoj jednoho z nejchudších regionů v České republice – Ústeckého kraje.²²⁵

²²³ Územní linie těžby hnědého uhlí představují linii, za kterou se již nesmí pokračovat v těžbě hnědého uhlí v severočeských dolech. Závazné usnesení č. 444 přijala v roce 1991 vláda Petra Pitharta na návrh tehdejšího ministra životního prostředí Ivana Dejmala. Limity těžby hnědého uhlí znamenaly předěl mezi socialismem před rokem 1989 orientovaným na těžký průmysl a demokratickou společností, jež si pomalu začala uvědomovat důležitost životního prostředí. V roce 2015 došlo na dole Bílina k posunutí linie těžby ve prospěch budoucí těžby. Dostupné z <http://denikreferendum.cz/clanek/21538-prolomeni-politickych-limitu> [citováno 1. 3. 2020].

²²⁴Dostupné

https://www.eru.cz/documents/10540/5381883/Ctvrtletni_zprava_2019_IV_Q.pdf/78ade820-c6b2-41e0-8a72-56bd8d20a94d [citováno 1. 3. 2020].

²²⁵ Dostupné z <https://www.czso.cz/documents/10180/46186455/33020517g08.png/51f9fdb3-552f-46fb-ad39-c5899707fe9b?version=1.0&t=1515052477569> [citováno 1. 3. 2020].

4.5 Program a fungování hnutí

Ústřední ideou spolku *Limity jsme my* je přesvědčení, že za globální oteplování může člověk svým nezodpovědným chováním, především spalováním fosilních paliv. Varují, že pokud bude i nadále pokračovat spalování fosilních paliv, může dojít ke katastrofálnímu oteplení planety o více než 2 stupně Celsia oproti hodnotám před průmyslovou revolucí. Dále argumentují vědeckou studií vytvořenou jako jeden z podkladů ke klimatické dohodě z Paříže v roce 2015, jež uvádí, že k fatálnímu oteplení nemusí dojít, pokud zůstane více než 80 % všech známých zásob fosilních paliv pod zemí. Přestože tuto dohodu Česká republika v roce 2017 ratifikovala, těžbařský a energetický průmysl na to nebere zřetel a plánuje vytěžit palivové nerostné suroviny a následně při jejich spalování získat elektrickou energii. Česká vláda hodlá ukončit těžbu a spalování uhlí v roce 2055. Podle hnutí *Limity jsme my* je to pozdě. Prohlašují, že „*elektrárny Počerady a Chvaletice můžeme zavřít klidně hned zítra.*“²²⁶ Situace podle nich již dospěla do takového stádia, že sami občané musí vzít situaci do vlastních rukou a aktivně se postavit těžbařskému průmyslu.

Uvádějí, že forma nenásilné přímá akce je legitimní způsob, jak změnit společnost. Odvolávají se přitom na radikální protestní akce v minulosti, které byly výsledkem předcházející hluboké společenské krize, a jež měly ve svém výsledku pozitivní dopad na lidstvo. Prostřednictvím radikálního protestního jednání se ženám podařilo dosáhnout volebního práva, bylo zrušeno otroctví a rasová segregace.²²⁷ Organizace *Limity jsme my* za prostředky přímé akce považuje „*nenásilné blokády, pasivní odpor a občanskou neposlušnost.*“²²⁸

Na svých internetových stránkách uveřejňuje občanská iniciativa *Limity jsme my Manifest* se základními principy, kterými se všichni členové občanského spolku řídí. Zastává ideu nenásilí a uvádí, že jejich záměrem není úmyslné ničení majetku. Dále zdůrazňuje, že je bezvýhradně apolitickým uskupením, které se

²²⁶ Dostupné z <https://limityjsmemy.cz/2016/10/prohlaseni-k-25-vyroci-limitu-limity-tezby-samy-uz-nejstaci-chceme-konec-doby-uhelne/> [citováno 1. 3. 2020].

²²⁷ Viz Kapitola o Rose Parksové.

²²⁸ Dostupné z <https://limityjsmemy.cz/manifest/> [citováno 1. 3. 2020].

snaží budovat ekologické hnutí zdola,²²⁹ v němž by měl každý člověk rovný přístup k rozhodování o činnosti spolku. *Limity jsme my* se snaží nastolit ve veřejné debatě environmentální témata. Tvrdí, že zájmy lidí ohrožených ekologickými problémy, budou více akcentovány, pokud se sami místní obyvatelé aktivně zapojí do environmentálního hnutí. Jejich cílem je „*propojovat různá sociální hnutí s obyčejnými lidmi, kteří trpí těžbou a spalováním fosilních paliv a následky změn klimatu.*“²³⁰

Občanská iniciativa upozorňuje, že v oblastech s nejvíce znečištěným ovzduším se objevují i největší sociální problémy. Tuto tezi přenáší i na globální měřítko, kdy nejhudší státy světa jsou nejvíce zasaženy problémy se zhoršujícím se životním prostředím. Dávají tedy do souvislosti ekologické, ekonomické a sociální otázky. Prohlašují, že změny klimatu zvyšují nerovnost.²³¹ Toto svoje přesvědčení ilustrují na tom, že přestože rozvojové státy vypouští nejméně emisí, jsou nejvíce zasaženy ekologickými problémy.

Občanské hnutí deklaruje, že je ochotné se za své ideály vzepřít zákonu a bojovat se společenskými konvencemi. Na svých internetových stránkách zveřejnilo výzvu *Rozvrat klimatu ohrožuje práva nás i budoucích generací. Je čas na občanskou neposlušnost*,²³² v níž uvádí, že změny klimatu způsobené fosilním průmyslem ohrožují práva naše i budoucích generací. Tato práva zahrnují právo na život či právo na příznivé životní prostředí a jsou garantována Ústavou a Listinou základních práv a svobod. Dále poukazuje na skutečnost, že Česká republika neplní svou povinnost tato práva chránit, jelikož navzdory připojení se k Pařížské mírové

²²⁹ Touto svojí ideou navazují na občanská hnutí souhrnně nazývaná jako *Grassroots movements*. Jejich cílem je, aby sami občané mohli ovlivnit místní, regionální, národní i nadnárodní politická rozhodnutí. Se vzrůstajícím podílem na moci občanů přichází zároveň i jejich odpovědnost za směřování regionu či země. Viz GOVE, Philip Babcock . *Webster's Third New International Dictionary of the English Language, Unabridged*. Cambridge, Massachusetts: Riverside Press. 1961.

²³⁰ Dostupné z <https://limityjsmemy.cz/manifest/> [citováno 1. 3. 2020].

²³¹ V prvním a druhém čtvrtletí roku 2017 byla největší akce hnutí *Limity jsme my Klimakemp* zařazena do situačních zpráv ministerstva vnitra do kategorie „levicový extrémismus.“ Dostupné z [file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus - Souhrnna situacni zprava za 1 ctvrtleti roku 2017.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus_-_Souhrnna_situacni_zprava_za_1_ctvrtleti_roku_2017.pdf) a [file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus - Souhrnna situacni zprava za 2 ctvrtleti roku 2017.pdf](file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus_-_Souhrnna_situacni_zprava_za_2_ctvrtleti_roku_2017.pdf). Po hlasitých protestech z řad členů hnutí i osobností veřejného života už nebyl v následujících zprávách *Klimakemp* uveden. Pod otevřený dopis adresovaný tehdejšímu premiérovi Bohuslavu Sobotkovi a ministru vnitra Milanu Chovancovi se podepsalo množství veřejně činných osob. <https://limityjsmemy.cz/2017/06/otevreny-dopis-ochrana-klimatu-neni-extremismus/> [citováno 1. 3. 2020].

²³² Dostupné z <https://limityjsmemy.cz/klimakemp2019/vyzva-k-obcanske-neposlusnosti/> [citováno 1. 3. 2020].

dohodě se nesnaží dostatečně rychle zmírnit dopady globálního oteplování. Akty občanské neposlušnosti vysvětlují tím, že předchozí opakovaná upozornění klimatických odborníků, petice ani pokojné demonstrace byly bezvýsledné. Nenásilné porušení zákonů považují za právo i za povinnost, jež mají změnit postoje vládních představitelů České republiky i dalších občanů k změnám životního prostředí.²³³

Limity jsme my zdůrazňují potřebnost aktivního jednání tváří v tvář prázdným frázím, což demonstrují na své snaze o ekologicky udržitelné akce, při nichž se pokouší přiblížit svým ideálům.²³⁴

4.6 Pokračování protestu proti elektrárně ve Chvaleticích

Největší akcí spolku *Limity jsme my* je od roku 2017 každoročně pořádaný *Klimakemp*,²³⁵ jenž je tematicky zaměřen vzdělávání v oblasti boje za zlepšení životního prostředí. V rámci *Klimakempu* také dochází k různým formám nenásilné protestní přímé akce. Tak tomu bylo i mezi 27. červnem a 9. červencem v roce 2019, kdy se třetí ročník²³⁶ akce uskutečnil u obce Veltruby u Kolína. Ústředním tématem celé akce bylo seznámit²³⁷ její účastníky s problematikou znečišťování ovzduší způsobenou uhelnou elektrárnou Chvaletice, s možnostmi současné energetiky a s alternativními obnovitelnými zdroji. V svém článku *Rozvrat klimatu ohrožuje práva nás i budoucích generací. Je čas na občanskou neposlušnost*. občanská iniciativa *Limity jsme my* oznámila svůj záměr v době konání *Klimakempu* nenásilně blokovat fosilní energetická zařízení a rovněž přizvala podobně smýšlející občany ke spoluúčasti na této akci.

²³³ Tamtéž.

²³⁴ Dostupné z <https://limityjsmemy.cz/manifest/> [citováno 1. 3. 2020].

²³⁵ *Klimakemp* je uspořádán na formátu klasického tábora se stany, polní kuchyní a umývárnou. Viz <https://wave.rozhlas.cz/na-klimakempu-spojujeme-aktivisty-s-mistnimi-lidmi-rikaji-organizatori-7976187> [citováno 1. 3. 2020].

²³⁶ Občanská iniciativa *Limity jsme my* vydala u příležitosti *Klimakempu* ve Veltrubech informační brožuru, v níž popisuje nejen fungování „stanového městečka,“ ale přikládá praktické informace ohledně právnické či zdravotnické pomoci. Viz <https://limityjsmemy.cz/wp-content/uploads/2019/06/booklet-cs.pdf> [citováno 1. 3. 2020].

²³⁷ Program *Klimakempu* a seznam workshopů byl umístěn rovněž na webové stránky <https://limityjsmemy.cz/wp-content/uploads/2019/07/programme-cs.pdf> [citováno 1. 3. 2020].

V době probíhání *Klimakempu*²³⁸ udělil Pardubický kraj výjimku z budoucích evropských emisních limitů rtuti a oxidů dusíku pro elektrárnu Chvaletice.²³⁹ Vyvrcholením *Klimakempu* byla třídní blokáda některých z vchodů do elektrárny. Během protestu probíhal v elektrárně běžný provoz. Aktivisté rozdávali jejím zaměstnancům letáky, v nichž byly popsány důvody přestoupení na bezuhlíkovou ekonomiku a alternativní pracovní možnosti pro lidi zaměstnané v uhelných elektrárnách. Protestní akci přihlížela policie, ale jelikož se celá akce odehrála poklidně a bez porušení zákonů, nemusela zasahovat. Mluvčí společnosti Severní energetická Gabriela Sáričková Benešová se vyjádřila, že blokáda nijak nenarušila provoz elektrárny, proto holding nežádal o vyklizení prostoru.²⁴⁰

Cílem protestujících aktivistů bylo upozornit na dopady spalování uhlí na životní prostředí, což se jim podařilo. Podle organizátorů se akce zúčastnily stovky lidí. Někteří byli oblečeni do termo obleků a nesli sebou transparenty s hesly *BRÁNIT PŘÍRODU NENÍ ZLOČIN, KAPITALISMUS KLIMA NEZACHRÁNÍ* nebo *ZASTAVME ELEKTRÁRNU CHVALETICE*. V průvodu jel i alegorický vůz s umělým panákem, jenž měl podle demonstrujících představovat uhlobarona, který získává z těžby uhlí miliardy ročně.²⁴¹ O akci informovala celostátní média a její průběh bylo možné sledovat živě na sociálních sítích. Po 48 hodinách blokády se demonstrující rozcházeli a část z nich zamířila v průvodu na vlakové nádraží.

Pořadatelé akce poukázali na fakt, že *Klimakempu* se zúčastnilo široké spektrum lidí, od studentů, přes environmentální vědce a místní obyvatele, až po občany starších generací, kteří si uvědomují problém měnícího se klimatu. Uvedli, že se jim daří spojovat lidi. Podle jejich slov se každým rokem zvyšuje

²³⁸ Tohoto *Klimakempu* se zúčastnil i poslanec Tomáš Vymazal (Piráti) i německý europoslanec Michael Bloss (Zelení). Viz <http://denikreferendum.cz/clanek/29837-klimakemp-konci-radikalni-svoboda-antropocenu-zacina>

²³⁹ V listopadu roku 2019 Ministerstvo životního prostředí zrušilo rozhodnutí Krajského úřadu Pardubického kraje, jenž se týkalo udělení výjimky z vypouštění emisních limitů rtuti a oxidu uhličitého. Rozhodnutí krajské zastupitelstva obsahovalo podle ministerstva věcné i procesní chyby. Mluvčí ministerstva Petra Roubíčková vysvětlila stanovisko ministerstva i tím, že podle evropské směrnice je možné udělit výjimku pouze tehdy, pokud je prokázáno, že náklady na dosažení limitů převyšují nad jeho přínosy pro životní prostředí. Viz https://www.idnes.cz/pardubice/zpravy/chvaletice-vyjimka-emise-zruseni-mzp.A191120_174458_pardubice-zpravy_zuf [citováno 1. 3. 2020].

²⁴⁰ Dostupné z <https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/pardubicky-kraj/2861276-lide-protestovali-pred-elektrarnou-chvaletice-vadi-jim-dopady> [citováno 1. 3. 2020].

²⁴¹ Tamtéž.

počet účastníků *Klimakempu*. Ve svém vyjádření pro média zdůraznili, že „navazují na odpor místních, a že ani starosta²⁴² nesouhlasí s tím, že se továrna *Chvaletice* chová jako novodobý feudál.“²⁴³ Organizátoři ohodnotili celou jako úspěšnou.²⁴⁴

4.7 Komparace dvou protestních činů

Během blokády elektrárny ve Chvaleticích v červenci 2019 nedošlo k porušení zákona, tudíž by tento čin neměl být podle mého vymezení řazen do kategorie činů občanské neposlušnosti. Přesto se přirozeně nabízí porovnání obou výše popsaných činů, tedy vyvěšení transparentů na chladicí věže (2016), a obležení elektrárny v průběhu konání *Klimakempu* (2019). V obou uvedených případech měli ekologičtí aktivisté stejné cíle, pouze zvolili jiné prostředky, jak jich dosáhnout.

Měřit „úspěšnost“ těchto typů akcí je velmi zavádějící. Přesto si však dovoluji prohlásit, že blokáda tepelné elektrárny měla větší přínos. Myslím, že v těchto případech si méně radikální protesty získají větší míru sympatií veřejnosti. Originální alegorický vůz vyvolal pravděpodobně pozitivnější reakce než záběry policistů vyjednávajících s aktivisty zavěšenými na chladicích věžích. Za ještě důležitější pak považuji onu podporu místních obyvatel. I když i v druhém případě se můžou sympatie k aktivistům objevovat pouze u vedení obce Veltruby, jejíž starosta umožnil pořádání *Klimakempu*. Bez podpory místních obyvatel, nebo dokonce s jejich odporem, působí všechny tyto nesouhlasné akce směšně.

Dále pozitivně hodnotím „masovost“ blokády, která ukázala, že ukončení provozu elektrárny ve Chvaleticích nepožaduje pouze jedenáct aktivistů a ostatní členové organizace Greenpeace.

²⁴² Jiří Hůla, starosta Veltrub, v nichž se *Klimakemp* konal, podporuje aktivisty. Dopady spalování fosilních paliv se jeho obce bezprostředně dotýkají, jak popsal před demonstrací: „Žijeme sedmnáct kilometrů od elektrárny vzdušnou čarou, z toho osmdesátimetrového komína k nám nečistoty akorát doletí. A doplují vodou, protože Labe teče naším směrem. Lidé si to neuvědomují, ale víte, kolik kapek ruťi člověk potřebuje, abyste zemřel?“ Viz <https://denikn.cz/160141/proc-nemohou-platit-pravidla-pro-vsechny-zlobi-se-na-ekonomu-chvaletice-starosta-nedaleke-obce/> [citováno 1. 3. 2020].

²⁴³ Dostupné z <https://wave.rozhlas.cz/na-klimakempu-spojujeme-aktivisty-s-mistnimi-lidmi-rikaji-organizatori-7976187> [citováno 1. 3. 2020].

²⁴⁴ Dostupné z <https://wave.rozhlas.cz/na-klimakempu-spojujeme-aktivisty-s-mistnimi-lidmi-rikaji-organizatori-7976187> [citováno 1. 3. 2020].

Závěr

Autorka této práce se pokusila na základě prostudované literatury a odborných článků vytvořit vlastní vymezení občanské neposlušnosti. Za akt občanské neposlušnosti považuje vědomé porušení zákona, které bylo pro člověka legitimní z hlediska jeho svědomí a morálky, při němž její aktér jednal s ideou nápravy současného stavu věcí a představou lepší budoucnosti. Násilí je podle ní ospravedlnitelné pouze vůči majetku, a to až po vyčerpání předchozích bezvýsledných snah upozornit na nespravedlnost jiným způsobem. Úmysl dopustit se občanské neposlušnosti nemusí být předem zveřejněn, nicméně jeho aktéři by se k němu měli po jeho uskutečnění veřejně přihlásit, čímž dají najevo svoje odhodlání přijmout trest uložený zákonem a snahu navázat komunikaci s adresáty protestních činů, jimiž často bývají představitelé státní moci.

Na základě této své definice autorka diplomové práce analyzovala čin Rosy Parksové. Došla přitom k závěru, že se jedná o typický případ občanské neposlušnosti. Naopak bojkot autobusové dopravy v Montgomery podle ní za občanskou neposlušnost považovat nelze, jelikož se při něm jeho aktéři nedopustili překročení zákona.

Autorčino vymezení občanské neposlušnosti pro ni sloužilo rovněž jako východisko k posouzení nesouhlasu ekologických aktivistů s provozem elektrárny ve Chvaleticích. Rozvinutí transparentů z chladících věží je možno pokládat za čin občanské neposlušnosti, jelikož se při něm protestující dopustili trestného činu tím, že poškodili plášť elektrárny, takže došlo k násilí vůči majetku. Autorka se domnívá, že z pohledu společenské přijatelnosti a pozitivních dopadů mělo větší přínos nenásilné obsazení stejného energetického zařízení hnutím *Limity jsme my*, při kterém nebyl překročen zákon, tudíž se nejednalo o akt občanské neposlušnosti.

Dále se tato diplomová práce věnuje komparaci občanské neposlušnosti a práva na odpor. Jasná linie mezi oběma pojmy může být diskutabilní. Toto je zřetelné na příkladu Mahátma Gándhího, jenž porušením jednoho právního ustanovení podnítl vznik nenásilného hnutí odporu, jež přispělo k odchodu Spojeného království Velké Británie a Severního Irska z Indie, tedy ke změně politického zřízení. Lze s trochou generalizace sumarizovat, že občanská neposlušnost si klade za cíl změnu konkrétního nespravedlivého zákona, na rozdíl

od práva na odpor, jehož využívají aktivisté požadující změnit celý politický systém. Uskutečnění protestu formou občanská neposlušnosti je více vhodné v demokratických režimech a uplatnění práva na odpor v diktaturách. Toto tvrzení taktéž vyplývá z komentáře k Listině základních práv a svobod: „*je třeba odlišovat občanskou neposlušnost, kterou lze uplatňovat i ve fungujících demokratických státech, neboť se netýká reakce na systémovou destrukci, ale spíše individuálních excesů.*“²⁴⁵

Záměrem této diplomové práce rozhodně není definitivní odpověď na otázku, co je možné považovat za občanskou neposlušnost, a co již nikoliv. Vznikla za účelem zobrazení jednoho možného úhlu pohledu na tuto problematiku.

²⁴⁵WAGNEROVÁ, Eliška; ŠIMÍČEK, Vojtěch; LANGÁŠEK, Tomáš; POSPÍŠIL, Ivo a kol. Listina základních práv a svobod. Komentář. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012, s. 535.

Seznam zdrojů:

ANDERSON, Henry Clay. *Separate, But Equal: Images from the Segregated South*. Public Affairs. 2004. ISBN 158648236X.

ARENDT, Hannah. *Crises of the Republic: lying in politics : civil disobedience : on violence : thoughts on politics and revolution*. New York: Harcourt Brace Jovanovich, 1972 ISBN 9780166232005.

BARTLETT, Bruce. *Wrong on Race: The Democratic Party's Buried Past*. St. Martin's Press. 2008. ISBN 023060062X.

BARŠA, Pavel. Občanská neposlušnost v současné politické teorii. Rawls, Dworkin, Arendtová, Habermas. In *Fiala, P. (ed.): Politický extremismus a radikalismus v České republice*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1998. ISBN 80-210-1798-8.

BASSIER, Emma. *Claudette Colvin (Amazing Young people)*. North Star Editions. 2019. ISBN 1644940388.

BLAKE, James F. *Alabama*. In: *The Guardian*. 2002.

BROWNLEE, Kimberley, *The communicative aspects of civil disobedience and lawful punishment*, In: *Criminal Law and Philosophy*, 2007, vol. 1, no. 2, pp. 179-192.

BROWNLEE B, Kimberley. *Conscience and conviction: The case for civil disobedience*. In: Oxford University Press (2012) s. 18.

BROWNLEE, Kimberley. Conscientious Objection and Civil Disobedience. In: Marmor, A. (ed.). *The Routledge Companion to the Philosophy of Law*. Routledge, 2012, ISBN 9780415878180.

BROWN-NAGIN, Tomiko. *The Transformation of a Social Movement into Law? the SCLC and NAACP's campaigns for civil rights reconsidered in the light of the educational activism of Septima Clark*. In: *Women's History Review*. Harvard University. Vol. 8. 2006.

CARSON Clayborne – David J. GARROW – Bill KOVACH – Carol POLSGROVE, *Reporting Civil Rights: American journalism, 1941-1963*. Michigan: Library of America 2003 ISBN 1931082286.

COHEN Jean L. a Andrew ARATO. *Civil Society and Political Theory*. Cambridge, Mass: MIT Press, c1992. ISBN 0262031779.

DWORKIN, Ronald. *Matter of principle*. Cambridge. Massachusetts: Harvard University Press, 1985. ISBN 9780674554610.

DWORKIN, Ronald. *Když se práva berou vážně*. Praha: Oikoymenh, 2001. ISBN 80-7298-022-X.

FINKELMAN, Paul (ed.) . *Encyklopedia of African American History: 5-Volume Set*. Oxford University Press 2009.

FINNIS, John. *Aquinas: Moral, Political and Legal Theory*. New York: Oxford University Press, 1998. ISBN 0198780850.

FLORIDA EDUCATION ASSOCIATION. *Report on the Educational Opportunities for Negroes in Florida*. 1941 State Archives of Florida: Collection M86-11, Box 04, Folder 5, p. 3..

FONER, Philip S. *Organized labor and the Black Worker, 1619–1981*. Chicago: Haymarket Books. 2018. ISBN 1608467872.

FREMON, K. David. *The Jim Crow Laws and Racism in American History*. New York: Enslow Publishers. 2000. ISBN 0766012972.

GARDNER, R. Michael. *Harry Truman and Civil Rights*. Southern Illinois University Press. 2003. 978-0-8093-2550-4.

GARROW, David. *Bearing the Cross: Martin Luther King, Jr., and the Southern Christian Leadership Conference*. London: William Morrow Paperbacks 2004. ISBN 0060566922.

GARROW, David J. *In Honor of Fred Gray: The Meaning of Montgomery*. In: Case Western Review Law Review , vol. 67, no. 4, 2017, s. 1045–1053.

GARROW, David J. *The Origins of the Montgomery Bus Boycott*“ In: Journal of the Southern Regional Council Emory University. Vol. 7. No. 5 1985.

GRAY, Fred D. *Bus Ride to Justice: Changing the System by the System: the Life and Works of Fred D. Gray, Preacher, Attorney, Politician*. New York: NewSouth Books. 2002. ISBN 1588381137.

GRISEZ, G. - BOYLE, J. - FINNIS, J. *Nuclear Deterrence, Morality, and Realism*, Oxford: Clarendon Press, 1987. ISBN 0198247915.

CROSBY, Emily (ed.). *Civil Rights history from the Ground Up: Local Struggles, a National Movement*. Athens: University of Georgia Press. 2011 0820338656.

GROSS, Robert A. *Quiet War With The State; Henry David Thoreau and Civil Disobedience*. In: The Yale Review 91. October 2005.

HABERMAS, Jürgen a Josef VELEK. *Diskursivní teorie liberální demokracie*. Praha: nakladatelství Karolinum, 2018. ISBN 978-80-246-3826-3.

HARRINGTON, Walt. *A Person Who Wanted To Be Free*. In: Washington Post Magazine. Vol. 141. No. 176. November 8. 1995.

HENDRICKSON, Paul. *The Ladies Before Rosa*. In: The Washington Post. Vol. 12. No. 4. 1998.

HERNGREN, Per. *Path of Resistance, The Practice of Civil Disobedience*, New Society Publishers, 1993. ISBN 1-55092-195-9.

- HOLLÄNDER, Pavel. *Základy všeobecné státovědy*. 2., rozš. vyd. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2009. ISBN 978-80-7380-178-6.
- HOWELL, Raines. *My soul is rested: movement days in the Deep South remembered*. New York: Penguin Books. 1983. ISBN 9780140067538.
- CHEMERINSKY, Erwin. *Constitutional Law: Principles and Policies* (6th ed.). New York: Wolters Kluwer. 2009. ISBN 1454895748.
- CHERYL, Phibbs. *The Montgomery Bus Boycott: A History and Reference Guide*. California City: Greenwood. 2009. ISBN 0313358877.
- JAKOUBEK, Robert. *Martin Luther King, Jr. Civil Rights Leader*. Philadelphia: Chelsea House Publishers 1989 ISBN 1555465978.
- JOINER, L. L. *Baton Rouge Bus Boycott Paved Way for King's Montgomery Effort*“ In: *Crisis*. Vol. 110 (4) No. 7. 2003.
- KANT, Immanuel. *Základy metafyziky mravů*. 2. vyd. Praha: Svoboda, 1990. ISBN 80-205-0152-5.
- KENNEDY Randall. *Martin Luther King's Constitution: A Legal History of the Montgomery Bus Boycott*, 98 YALE L. J. (1989).
- KING, Martin Luther. *Dopis z birminghamské vězení*. In: BROŽ, I. a kol. (eds.). *Odkaz naděje. Vybrané projevy a články*. Praha: Sociologické nakladatelství. 2012. s. ISBN 978-80-7419-105-3.
- KING, Martin Luther Jr. *Stride Toward Freedom: The Montgomery Story*. New York: Harper & Brothers 2010. ISBN 0807000698.
- KOZÁK, Jiří. *Občanská neposlušnost z perspektivy práva právní teorie*. In: *Právník*. r. 152. č. 4/2013.
- KRIEGER, Joel. *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. ISBN 80-7181-463-6.
- KYSELA, Jan. *Právo na odpor a občanskou neposlušnost*. 2. aktualizované a rozšířené vyd. Brno: Doplněk, 2006. ISBN 80-7239-197-6.
- MCGUIRE, L. Danielle. *At the Dark End of the Street: Black Women, Rape, and Resistance a New History of the Civil Rights Movement from Rosa Parks to the Rise of Black Power*. New York: Vintage Books, 2011. ISBN 9780307389244.
- MCWHORTER, Diane. *Carry Me Home: Birmingham, Alabama, The Climactic Battle of the Civil Rights Revolution*. New York: Touchstone Book. 2002. ISBN 9781476709512.
- MORARO, Piero, *Violent Civil Disobedience and Willingness to Accept Punishment*, In: *A Biannual Journal*, Vol. 8, No. 2, June 2007.
- MORREALL, John, 1991. 'The Justifiability of Violent Civil Disobedience,' in *Civil Disobedience in Focus*, Hugo A. Bedau (ed.), London: Routledge. ISBN 0415050553.

- MYERS, C. Peter. *The Limits and Dangers of Civil Disobedience: The Case of Martin Luther King, Jr.* In: The Heritage Foundation. No. 65, 2007.
- LAI, Ten-Herng, *Justifying Uncivil Disobedience*, In: Oxford Studies in Political Philosophy vol. 5 (2019). s. 90-114.
- OLSON, Lynne. *Freedom's Daughter: The Unsung Heroines of the Civil Rights Movement from 1830 to 1970*. New York: Scribner 2001. ISBN 0684850133.
- OSINA, Petr. *Problém nespravedlivého práva v teorii Johna Finnisse*. In: Studia Iuridica Cassoviensia. r. 4. č. 2/2016.
- PEGRAM, Thomas R. *One Hundred Percent American: The Rebirth and Decline of the Ku Klux Klan in the 1920s*. New York: Ivan R. Dee 2011. ISBN 1566637112.
- PHIBBS, Cheryl. *The Montgomery Bus Boycott: A History and Reference Guide*. New York: Greenwood 2009. ISBN 978-0313358876.
- PINZ, Jan. *Občanská neposlušnost v moderním právním státě*. In: Časopis pro právní vědu a praxi č. 3/1998.
- PŘIBÁŇ, Jiří. *Hranice práva a tolerance: úvahy o liberálnosti a právním státě v postmoderní situaci*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. ISBN 80-85850-28-1.
- RAWLS, John. *A Theory of justice*. Cambridge (Mass.): Belknap Press of Harvard University Press, 1971. ISBN 0674000781.
- RAZ, Joseph. *The Authority of Law: Essays on Law and Morality*, Oxford: Clarendon Press, 1979. ISBN 0199573573.
- ROTHSTEIN, Richard. *The Color of Law: A Forgotten of How Our Government Segregated America*. New York: Liveright. 2017. ISBN 1631492853.
- RUSH, Ashby. *Rosa Parks*. London: Sterling. 2008. ISBN 978 1402748655.
- SHARP, Gene. *Oxfordský slovník světové politiky*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2000. ISBN 80-7181-463-6.
- SHIPP, E. R. *Rosa Parks, 92, Founding Symbol of Civil Rights Movement Dies*. In: The New York Times. 2005.
- SINGER, Peter. *Democracy and Disobedience*, Oxford: Clarendon Press. 1979. ISBN 0198750277.
- SMART, Brian. *Defining Civil Disobedience*, In: Bedau H. A. (ed.) *Civil Disobedience in Focus*. London: Routledge. 1991. ISBN 0-415-05055-3.
- THEOHARIS, Jeanne. *The Rebellious Life of Mrs. Rosa Parks*. Boston: Beacon Press, 2013. ISBN 09477005.
- THOREAU, Henry David. *Občanská neposlušnost a jiné eseje*. Praha: Paseka, 2014. ISBN 978-80-7432-340-9.

THORNTON III, J. Mill. *Dividing Lines: Municipal Politics and the Struggle for Civil Rights in Montgomery, Birmingham, and Selma*. Montgomery: University Alabama Press. 2006. ISBN 0817352996.

WAGNEROVÁ, Eliška; ŠIMÍČEK, Vojtěch; LANGÁŠEK, Tomáš; POSPÍŠIL, Ivo a kol. *Listina základních práv a svobod. Komentář*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a. s., 2012. ISBN 978-80-7357-750-6.

WHITAKER, Matthew. *Icons of Black America: Breaking Barriers and Crossing Boundaries*. Calif: Greenwood 2011. ISBN 9780313376436.

WILGOREN, Debbi – LABBE, Theola S. *An Overflowing Tribute to an Icon*. In: The Washington Post 2005.

WILLIAM, Donnie – Wayne GREENHAW *The Thunder of Angels: The Montgomery Bus Boycott and the People who Broke the Back of Jim Crow*. Chicago Review Press. 2005 p. 48.

WRIGHT, Roberta H. *The Birth of the Montgomery Bus Boycott*. Minneapolis: Charro Book Co. 1991. ISBN 096294680X.

WOO, Elaine. *She Set Wheels of Justice in Motion*. In: Los Angeles Times. October 25 2005.

ZINN, Howard. *Disobedience and Democracy: Nine Fallacies on Law and Order* (South End Press edition, 2002), 39. ISBN 1608463044.

ZINN, Howard. Interduction, In: GLICK, W (ed.). *The Higher Law: Thoreau on Civil Disobedience and Reform (Writings of Henry D. Thoreau)*. New York: Princeton University Press 2004. ISBN 0691118760.

Internetové zdroje:

file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus_-_Souhrnna_situacni_zprava_za_1_ctvrtleti_roku_2017.pdf

file:///C:/Users/admin/Downloads/Extremismus_-_Souhrnna_situacni_zprava_za_2_ctvrtleti_roku_2017.pdf

<http://www.7energy.com/cz/cinnosti/>

<http://blogs.kentlaw.iit.edu/library/exhibits/montgomery-1955/images-documents/montgomery-city-code/>

<https://www.counterpunch.org/2019/12/10/self-defense-in-the-civil-rights-movement-the-lessons-of-birmingham-1963/>

<https://ct24.ceskatelevize.cz/regiony/pardubicky-kraj/2861276-lide-protestovali-pred-elektrarnou-chvaletice-vadi-jim-dopady>

<https://ct24.ceskatelevize.cz/domaci/2848025-policie-navrhne-obzalovat-aktivisty-greenpeace-vini-je-z-poskozeni-veze-elektrarny>

<https://www.czso.cz/documents/10180/46186455/33020517g08.png/51f9fdb3-552f-46fb-ad39-c5899707fe9b?version=1.0&t=1515052477569>

<https://denikn.cz/160141/proc-nemohou-platit-pravidla-pro-vsechny-zlobi-se-na-elektrarnu-chvaletice-starosta-nedaleke-obce/>

<http://denikreferendum.cz/clanek/21538-prolomeni-politickych-limitu>

<http://denikreferendum.cz/clanek/29837-klimakemp-konci-radikalni-svoboda-antropocenu-zacina>

<https://www.e15.cz/byznys/prumysl-a-energetika/tykac-ovladl-severni-energetickou-csa-dotezi-uhli-v-roce-2024-1327213>

<https://ekolist.cz/cz/zpravodajstvi/zpravy/spolek-neuspel-se-zalobou-kvuli-modernizaci-elektrarny-chvaletice>

https://www.eru.cz/documents/10540/5381883/Ctvrtletni_zprava_2019_IV_Q.pdf/78ade820-c6b2-41e0-8a72-56bd8d20a94d

<https://www.greenpeace.org/czech/>

<https://www.greenpeace.org/czech/tiskova-zprava/803/policie-obvinila-pet-lidikeri-protestovali-proti-prodlouzeni-provozu-elektrarny-chvaletice/>

https://ickevald.net/perherngren/english/path_of_resistance_per_herngren_2004

https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace-chvaletice-protest.A161003_080218_domaci_san

https://www.idnes.cz/pardubice/zpravy/chvaletice-vyjimka-emise-zruseni-mzp.A191120_174458_pardubice-zpravy_zuf

https://www.idnes.cz/pardubice/zpravy/greenpeace-elektrarna-chvaletice-ekologicti-aktiviste-chladici-vez-severni-energeticka-znecistovatel.A180620_105355_pardubice-zpravy_jah

<https://www.idnes.cz/zpravy/domaci/aktiviste-greenpeace>

<https://www.info.cz/cesko/statni-zastupce-vyhovel-namitkam-aktivistu-z-chvaletic-a-uznal-nizsi-vycisleni-skody-33031.html>

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/chvaletice-elektrarna-greenpeace-policie-ripad-aktiviste_1906201629_dok

https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-protestu-proti-prodlouzeni-provozu-201610031218_dpihova

<https://www.latimes.com/archives/la-xpm-2005-oct-25-na-parks25-story.html>

http://library.clerk.house.gov/reference-files/PPL_CivilRightsAct_1964.pdf

<https://limityjsmemy.cz/2016/10/prohlaseni-k-25-vyroci-limitu-limity-tezby-samy-uz-nejstaci-chceme-konec-doby-uhelne/>

<https://limityjsmemy.cz/manifest/>

<https://limityjsmemy.cz/2017/06/otevreny-dopis-ochrana-klimatu-neni-extremismus/>

<https://limityjsmemy.cz/klimakemp2019/vyzva-k-obcanske-neposlusnosti/>

<https://limityjsmemy.cz/wp-content/uploads/2019/06/booklet-cs.pdf>

<http://www.montgomeryboycott.com/>

<https://www.nytimes.com/2005/10/25/us/rosa-parks-92-founding-symbol-of-civil-rights-movement-dies.html>

https://pardubicky.denik.cz/zpravy_region/straznici-maji-byt-videt-v-ulicich-rika-starostka-chvaletic-zdenka-markova-20190320.html

https://pardubice.idnes.cz/cistsi-chvaletice-ani-tri-miliardy-neni-konecny-ucet-pcf-/pardubice-zpravy.aspx?c=A160315_2232526_pardubice-zpravy_jah

https://pardubice.idnes.cz/ekologove-chteji-zastavit-provoz-chvaletic-fzv-/pardubice-zpravy.aspx?c=A160920_154029_pardubice-zpravy_msv

http://people.brandeis.edu/~teuber/Bedau_Civil_Disobedience_in_focus.pdf

<https://plato.stanford.edu/entries/civil-disobedience/#FeaCivDis>

https://scholar.google.com/scholar_case?case=6352107186205745283&hl=en&as_sdt=800000000002&as_vis=1

<https://www.scholastic.com/teachers/articles/teaching-content/life-and-words-martin-luther-king-jr-part-1-2/>

<https://www.theguardian.com/news/2002/mar/27/guardianobituaries>

<https://www.theguardian.com/theguardian/2000/dec/16/weekend7.weekend12>

<https://wave.rozhlas.cz/na-klimakempu-spojujeme-aktivisty-s-mistnimi-lidmi-rikaji-organizatori-7976187>

https://web.archive.org/web/20100814151158/http://highered.mcgrawhill.com/sites/0072500506/student_view0/chapter5/faqs.html

<https://web.archive.org/web/20150401051906/http://press.princeton.edu/chapters/i7719.html>

<https://web.archive.org/web/20051102021843/>

<https://web.archive.org/web/20170805101606/http://www.gpo.gov/fdsys/pkg/CREC-1995-11-08/html/CREC-1995-11-08-pt1-PgE2135-2.htm>

[z https://web.archive.org/web/20150402155441/http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/leaflet_dont_ride_the_bus_come_to_a_mass_meeting_on_5_december/.](https://web.archive.org/web/20150402155441/http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/leaflet_dont_ride_the_bus_come_to_a_mass_meeting_on_5_december/)

https://web.archive.org/web/20131207065906/http://mlk-kpp01.stanford.edu/index.php/encyclopedia/documentsentry/to_j_edgar_hoover_from_special_agent_in_charge/

<https://www.zelenapropardubicko.cz/media/ekozpravy/obvinenym-z-blokady-elektrarny-chvaletice-hrozi-az-6-let-vezeni.html>

<https://zpravy.aktualne.cz/regiony/pardubicky/aktiviste-greenpeace-obsadili-vez-elektrarny-chvaletice-prot/r~ddb9d6c8892f11e68d00002590604f2e/>